

ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ

VII разред основне школе

САДРЖАЈ

Упутство за наставнике/це Грађанског васпитања	6
1. Подсећање на садржаје и искуства грађанског васпитања за 5. и 6. разред.....	7
2. Упознавање са садржајем и начином реализације програма ГВ који ће обрађивати у 7. разреду	8
3. Упознавање и разумевање историјског контекста развоја грађанских права и слобода	9
4. Упознавање и разумевање историјског контекста развоја појмова грађанин и политика.....	13
5. Упознавање са појмом одговоран грађанин	19
Упознавање с вештинама, ставовима и вредностима одговорног грађанина	19
6. Разумевање значаја активизма грађана и преузимања одговорности за развој и унапређивање друштва.....	20
7. Упознавање ученика са појмом дете као грађанин.....	21
Разумевање разлике између права одраслих и права деце	21
8. Упознавање ученика са суштинским одликама људских права као урођених, неотуђивих, универзалних и недељивих	23
Разумевање значаја регулисања дечјих права у посебној Конвенцији	23
9. Упознавање ученика с кључним одликама заједница у којима живимо	27
10. Препознавање ситуација у којима се дешавају сукоби између права појединца и заједничког добра	30
Стицање знања о могућим начинима решавања сукоба између права појединца и заједничког добра.....	30
11. Упознавање с различитим начинима развијања грађанске одговорности.....	32
Стицање знања о различитим начинима учешћа грађана.....	32
12. Упознавање са значајем информисања грађана	35
13. Разумевање важности укључивања грађана у рад различитих организација у циљу остваривања својих права	36
14. Упознавање са појмом и значајем волонтерског покрета	38
Упознавање са вредностима на којима почива волонтерски рад	38
15. Упознавање са могућностима у окружењу за спровођење волонтерских акција	41
16. Припремање ученика за извођење волонтерске акције.....	42
17.18. и 19. Реализација различитих волонтерских акција	43
20. Анализирање изведених волонтерских акција	44
21. Упознавање са волонтерским акцијама које су ученици спровели.....	45
Слављење урађеног	45
22. Упознавање с историјским контекстом развоја државе.....	46
Разумевање неопходности постојања државе као организације	46
23. Упознавање са појмом и обележјима државе	49

24. Разумевање неопходности постојања власти.....	53
25. Разумевање неопходности и сврхе ограничења власти.....	54
Упознавање са начинима ограничења власти (владавина закона)	54
26. Упознавање са појмом демократија.....	57
Упознавање са начинима ограничења власти (демократска правила и процедуре).....	57
27. Упознавање са начинима ограничења власти.....	59
28. Разумевање сврхе поделе власти	61
Упознавање са нивоима власти	61
29. Разумевање места и улоге Ученичког парламента за демократско функционисање друштва	65
Указивање на значај доброг информисања о Ученичком парламенту за његово функционисање.....	65
Упознавање са међународним и националним документима која су основ за оснивање Ученичког парламента у школама у Србији.....	65
Разумевање добробити које имају ученици, наставници, родитељи и локална заједница од оснивања Ученичког парламента.....	65
30. Приближавање ученицима институције Ученички парламент кроз њено оснивање и рад	70
Препознавање значаја избора представника за Ученички парламент	70
Упознавање с основним корацима у образовању Ученичког парламента.....	70
Упознавање с правилима и процедурама које су од значаја за успешан рад Ученичког парламента.....	70
31. Утврђивање питања за процену успешности рада Ученичког парламента.....	73
32. Утврђивање успешности рада Ученичког парламента	74
33. Избор тема којима би се могао бавити Ученички парламент	75
31. Израда упитника за утврђивање разлога зашто Ученички парламент није основан или, ако је основан, зашто не ради добро	76
32. Утврђивање разлога зашто у школи није основан Ученички парламент или је основан али не ради добро	77
33. Иницијативе за оснивање Ученичког парламента / идентификација активности којима се може унапредити рад Ученичког парламента.....	78
34. Идентификовање кључних појмова који су током године обрађени на часовима ГВ	79
35. Израда речника појмова ГВ	80
36. Вредновање корисности стечених знања и вештина	81

„Дивно је што нико не треба да чека ниједан тренутак да започне са радом на побољшању света.“

Ана Франк

Упутство за наставнике/це Грађанског васпитања

Пред вама је Приручник за извођење наставе Грађанског васпитања у седмом разреду. Приликом његовог конципирања имали смо у виду постојећи модел *образовања за демократско грађанство и људска права* који истиче три главне области:

- унапређење свести и разумевање људских права у циљу бољег препознавања кршења људских права
- развој вештина и способности потребних за заштиту људских права
- развој специфичних личних ставова и односа поштовања према људским правима који ће људима омогућити да не повређују права других

Приручник тематски прати наставни програм и нуди могуће начине обраде наставних јединица. Предложене активности и временски оквир треба прилагодити карактеристикама и потребама ваших ученика, вашем личном стилу и ресурсима који су вам доступни за рад. Начин реализације садржаја одговара природи самог предмета и првенствено се ослања на интерактивне методе, технике и облике рада и ученике ставља у ситуације критичког промишљања, сарадње и корисне дискусије. Предлажемо да осим понуђених метода и техника рада наставник-це користе и друге методе које сматрају најадекватније са реализацију понуђених садржаја. Неки од садржаја предвиђених да се обрађују у овом разреду повезани су са садржајима које ученици обрађују у другим наставним предметима, и стога је важно правити сталну корелацију са тим знањима и искуствима. У великом броју тематских јединица наставници се могу ослањати и на стечена искуства ученика у настави Грађанског васпитања петог и шестог разреда и теоретски их уобличавати.

Наш заједнички циљ у седмом разреду јесте да ученици мењају непосредну праксу у окружењу, али и да користе школска искуства као платформу за увежбавање демократских процедура и развијање демократске културе деловања које ће им требати у будућности.

ЦИЉ ЧАСА: Подсећање на садржаје и искуства грађанског васпитања за 5. и 6. разред

1.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

20 минута

Активност:

Шта носим са собом из 5. разреда са часова Грађанског васпитања

Напомена за наставника

За ову активност наставнику је потребно да припреми хамер с нацртаним контурама дрвета преко целог папира.

Наставник подели ученике у групе и замоли их да на нивоу групе напишу шта је оно што памте са часова Грађанског васпитања у 5. разреду, што им је остало у сећању. Одговоре записују на цедуљама (један одговор на једној цедуљи). Када групе заврше, наставник заједно с ученицима лепи цедуље на хамер у корену дрвета и не коментарише.

15 минута

Активност:

Шта носим са собом из 6. разреда са часова Грађанског васпитања

Ученици добију исти задатак као у првој активности, само што је сада акценат на 6. разреду. И те цедуљице наставник и ученици лепе у стабло дрвета.

10 минута

Активност:

Поглед уназад – сумирање наставника

Наставник сумира оно што су ученици написали. Наглашава права и одговорности на нивоу школе/локалне заједнице; активно учешће у животу школе/локалне заједнице; школска правила и процедуре; мере власти; покренуте акције...

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање са садржајем и начином реализације програма ГВ који ће обрађивати у 7. разреду

2.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

5 минута

Активност:

Садржаји и искуства са часова Грађанског васпитања у 5. и 6. разреду

Наставник кратко резимира обрађене садржаје у 5. и 6. разреду користећи нацртано дрво и ученичке одговоре са претходног часа.

20 минута

Активност:

Упознавање ученика са садржајем и начином рада у 7. разреду

Наставник упознаје ученике са садржајима и методама наставе ГВ за 7. разред тако што као гране на дрво прислања на папиру у боји унапред припремљене теме (из наставног плана и програма). Потом даје кратко објашњење за сваку тему. Том приликом позива ученике да постављају питања о садржају који је представљен.

20 минута

Активност:

Доврши реченицу

Наставник на табли запише недовршену реченицу и замоли сваког ученика да је на стикеру/папиру запише и допуни на свој начин. После тога ученици своје реченице лепе као плодове дрвета. Наставник позива све ученике да устану и погледају продукте рада, богато дрво са кореном, стаблом, гранама и плодовима старих и нових искустава.

Недовршена реченица:

ОНО ШТО УЛАЖЕМ У ОВАЈ РАД ЈЕ _____ ,
А ЖЕЛЕО/ЛА БИХ ДА, УЧЕСТВУЈУЋИ НА ЧАСОВИМА ГВ, РАЗВИЈЕМ
_____ .

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање и разумевање историјског контекста развоја грађанских права и слобода

3.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Разумевање људских права (Прилог 1 / за ученике)
- Историјски контекст развоја грађанских права и слобода (Прилог 2 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

10 минута

Активност:

Подсећање на значење појма грађанин

Пошто су ученици упознати са појмом *грађанин* у програму за шести разред, наставник их замоли да на стикеру напишу оно што су запамтили а односи се на појам грађанин. Стикере ученици лепе на таблу. На основу садржаја који су ученици написали на стикерима, наставник резимира и истиче садржај појма грађанин, у који укључује:

- слободе и права које поседује и користи
- одговорности које преузима
- обавезе које испуњава.

Укупност слобода, права и дужности које појединац ужива у оквиру политичке заједнице даје му својство грађанина (видети више у Приручнику за наставнике за 6. разред, стр. 6).

20 минута

Активност:

Људска права

Ученицима дати питања да продискутују најпре на нивоу мањих група, а потом се разговор води на нивоу целе групе. Наставник се може користити Прилогом 1.

1. Шта су људска права?

То су морална права која поседује свака особа на свету, самом чињеницом да је он или она људско биће. Када захтевамо наша људска права, ми у ствари упућујемо морални захтев, обично нашој влади, који гласи: „Не можете то да урадите, јер то је угрожавање моје моралне сфере и мог личног достојанства”. Нико, ни појединац, ни влада – не може да нам одузме наша људска права.

2. Одакле потичу људска права?

Она произлазе из чињенице да ми нисмо само физичка људска бића већ и морална и духовна. Људска права су потребна да би се заштитила и сачувала људскост сваког појединца јер се тако осигурава да сваки појединац може да живи у достојанству и да има живот који је вредан људског бића.

3. Да ли сви људи имају рођењем стечена права?

Идеја да сви људи имају рођењем стечена права има своје корене у многим културама и древним традицијама. На основу бројних примера великих вођа и утицајних законика, можемо да видимо да вредности људских права нису ничији изум.

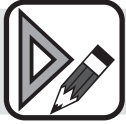

15 минута

Активност:

Историјски контекст развоја грађанских права и слобода

Наставник упознаје ученике с историјским контекстом развоја грађанских права и слобода користећи се Прилогом 2.

РАЗУМЕВАЊЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

Људска права су попут оклопа: она вас штите; она су попут правила, јер вам говоре како треба да поступате; она су попут судије, јер можете да им се жалите. Она су апстрактна – као емоције, и, попут емоција, она припадају свима и она неће престати да постоје без обзира на то шта се догађа.

Она су налик природи, јер могу да буду нарушена, и попут душе, јер не могу да буду уништена. Она су попут времена, јер на исти начин третирају све нас – било да смо богати или сиромашни, стари или млади, особе светле или тамне пути, високи или ниски. Она нам обезбеђују поштовање и обавезују нас да се према другима понашамо на исти начин. Она су попут доброте, истине и правде. Често се не слажемо када покушавамо да их дефинишемо, али их сви са лакоћом препознајемо када их видимо.

ОДАКЛЕ ПОТИЧУ ЉУДСКА ПРАВА

Право је неки захтев за који имамо оправдање. Ја имам право на намирнице у мојој корпи ако сам их платио. Грађани имају право да изабере председника ако устав њихове земље то гарантује, а дете има право да буде одведено у зоолошки врт ако су му то обећали његови родитељи. Ово људи имају право да очекују због датих обећања или гаранција које је дала друга страна.

Људска права су и захтеви који се донекле разликују. Она не зависе од обећања или гаранција друге стране. Нечије право на живот не зависи од нечијег обећања да га (њу) неће убити: њихов живот можда зависи, али њихово право на живот - не. Прихватање щудских права подразумева истовремено да и сви други имају право да захтевају и изјаве: ја имам ова, права без обзира на то шта ти кажеш или урадиш, зато што сам щудско биће, баш као и ти. Људска права су урођена и власништво су свих щудских бића.

КЉУЧНЕ ВРЕДНОСТИ

Постоје две кључне вредности које леже у средишту идеје о щудским правима. Прва је щудско достојанство, а друга је једнакост. Људска права могу да се схвате као дефинисање основних стандарда који су неопходни за живот у достојанству, а њихова универзалност је изведена из чињенице да су, бар у овом погледу, сви људи једнаки. У том смислу, не само што не треба већ не смемо да правимо разлику међу људима.

Ова два уверења или вредности су заиста све што се захтева за прихватање идеје о щудским правима, а готово нико не може рећи да су она контроверзна. Због тога ову идеју подржавају све културе у свету, све цивилизоване владе и све веће религије. Готово је општеприхваћено да моћ државе не може бити неограничена или произвољна, она треба да буде ограничена, бар у мери у којој сви појединци који су у њеној надлежности могу да живе у условима који гарантују њихово щудско достојанство. Многе друге вредности могу да се изведу из ове две основне и могу да нам помогну да прецизније одредимо како би, у стварности, људи и друштва требало да коегзистирају. На пример:

Слобода: због тога што је щудска воља важан део щудског достојанства. Присиљавање да нешто урадимо против наше воље понижава щудскост у нама.

Поштовање других: зато што недостатак поштовања према некоме подразумева наш неуспех да уважимо нечију посебност и суштинско достојанство.

Заштита од дискриминације: зато што једнакост у щудском достојанству значи да ми не треба да вреднујемо људе на основу безначајних физичких (или других) карактеристика.

Толеранција: зато што нетолеранција указује на недостатак поштовања различитости; једнакост не значи истоветност или униформност.

Правда: зато што људи, једнаки у својој щудскости, заслужују правично поступање.

Одговорност: зато што поштовање права других подразумева преузимање одговорности за сопствене поступке.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

Иако филозофске расправе о природи људских права и даље трају, међународна заједница је утврдила скуп кључних принципа које је прихватио велики број држава, и сложиле су се да ће их примењивати.

Према овим принципима:

1. Људска права су неотуђива. Ово значи да не можете да их изгубите зато што су повезана са самом чињеницом људског постојања. У посебним околностима (не у свим), нека права могу да буду суспендована или ограничена. На пример, ако је неко проглашен кривим за злочин, може му/јој се одузети слобода. Или, у време грађанских немира, влада може да прогласи полицијски час и тако ограничи слободу кретања.

2. Она су недељива, међузависна и међусобно повезана. То значи да су различита људска права суштински повезана и да се не могу посматрати одвојена једна од других. Нечије уживање једног права зависи од уживања многих других права и ниједно право није важније од осталих.

3. Она су универзална, што значи да се она једнако примењују на све људе свуда у свету, без временског ограничења. Сваки појединац има право да ужива своја људска права без обзира на расу, боју, пол, језик, религију, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, место рођења или неки други статус. Универзалност људских права не прети ни у ком смислу богатству различитости појединаца или култура.

Текст преузет из Приручника за образовање младих за људска права – Компас, издавач Група „Хајде да...”, Београд 2006.

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ РАЗВОЈА ГРАЂАНСКИХ ПРАВА И СЛОБОДА

- Хамурабијев законик у Вавилону (данашњи Ирак, око 2000. г. пре н. е.) био је први писани правни акт, који је установио краљ Вавилона. Овим актом је обећано „да ће бити успостављена владавина правде у краљевству, да ће опасни људи и насилници бити уништени, да ће закон предупредити и угњетавање слабијих од стране јачих... да ће просветити земљу и промовисати добро у народу“.

- Један од фараона древног Египта (око 2000. г. пре н. е.), приликом издавања наређења својим подређенима, између осталог је рекао: „Када подносилац молбе дође из Горњег или Доњег Египта... потруди се да све буде урађено по закону и да се поштују обичаји и права сваког човека“.

- Кирову повељу (данашњи Иран, око 570. г. пре н. е.) написао је краљ Персије за народ свог краљевства; у њој се признају права на слободу, безбедност, слободу кретања, као и нека социјална и економска права.

- Године 1215, енглески племићи и свештеници устали су против злоупотребе власти краља Џона I и приморали га да се повинује законима записаним у Великој повељи о слободама (енгл. Magna Carta). Магна карта је захтевала од краља да се одрекне одређених права и да поштује одређену законску процедуру, као и да прихвати да краљева воља може бити ограничена законом. Магна карта је први корак дугог историјског процеса који је довео до владавине уставног закона. Велика повеља је постала веома цењен и често цитиран документ у одбрани различитих слобода. У њој је набројан низ права, као што је право свих слободних грађана да поседују и наследе имовину, да буду ослобођени прекомерних пореза.

- Током седамнаестог и осамнаестог века у Европи је изванредан број филозофа предложио концепт „природних права“. Овај концепт подразумева да су права урођена, стечена рођењем и припадају особама зато што су људска бића, а не зато што су држављани одређене земље или припадници одређене религије или етничке групе. Идеја да природна права треба да дају људима одређена законска права постала је шире прихваћена и унета у текстове закона неких земаља.

- Крајем 18. и у току 19. века наглашава се значај права за све грађане. Године 1789, Француска је срушила своју монархију и основала прву Француску републику. Декларација о праву човека и грађанина је произашла из револуције и написали су је представници свештенства, племства и грађанства. Декларација представља отелотворење ставова просвећених личности, као што су Волтер, Монтескје, енциклопедисти, Русо. Декларација је уздрмала политички и правни систем монархије и природна права човека дефинисала као „слободу, власништво, безбедност и право на отпор угњетавању“. Систем аристократских привилегија и наследних права које су постојале у монархији замењен је принцип равноправности свих пред законом. (Права се све више шире за све, нпр. право гласа женама. Прва земља на чијим парламентарним изборима су жене добиле и задржале право гласа био је Нови Зеланд, 1893. После Првог светског рата, многе земље дају својим женским грађанима право гласа: Аустрија, Немачка, Канада, Пољска, Русија и Енглеска – 1918. У Југославији жене добијају право гласа 1945 – исте године у Француској, Јапану и Индонезији. Последње земље које су својим женама омогућиле право гласа, у последњих 10 година, јесу земље Арапског полуострва. На пример, Уједињени Арапски Емирати су дали ограничено право гласа женама тек прошле, 2006. године.)

- Догађаји током Другог светског рата (двадесети век) били су ти који су стварно поставили људска права у средиште међународне јавности. Тек после Другог светског рата, после суровог истребљивања и обесправљивања људи у нацистичким и фашистичким државама, вођене разлозима хуманости, државе прокламују као свој основни циљ унапређивање и подстицање људских права. Универзалну декларацију о људским правима усвојила је Генерална скупштина Уједињених нација 10. децембра 1948. године. Овај документ је основа за многе касније усвојене конвенције којима се уређују питања заштите људских права. То је први општи каталог људских права у историји, у ком су прокламовани и дефинисани садржаји људских права и слобода за све људе на свету, без дискриминације. Тада се појавила потреба да се оснује тело за заштиту међународног права. Повеља Уједињених нација потписана 1945. године била је остварење овог уверења. Повеља истиче да је основни циљ Организације уједињених нација да се „спасу генерације које долазе од пошаста рата“ и да се „поново афирмише поверење у основна људска права, у достојанство и вредност људског бића, у једнака права мушкараца и жена“.

- Универзалну декларацију о људским правима сачинила је Комисија за људска права, један од органа Уједињених нација, а усвојила ју је Генерална скупштина 10. децембра 1948. Од тада је међународна заједница усвојила низ кључних правних инструмената у циљу сигурније заштите принципа Декларације. Наглашава се да права грађана треба да обухвате и услове живота и рада (социјална и економска права), а не само грађанска и политичка права.

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање и разумевање историјског контекста развоја појмова грађанин и политика

4.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Грађанин и политика (Прилог 1 / за ученике)
- Појам грађанин (Прилог 2 / за наставнике)
- Историјски контекст развоја грађанског друштва (Прилог 3 / за наставнике)
- Грађанин и грађанско васпитање и образовање (Прилог 4 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

20 минута

Активност:

Историјски контекст развоја појмова грађанин/ка и политика

Наставник започиње час тако што ученике подели у групе и свака група добија велики папир на ком је вертикално исписана реч политика. Ученици имају задатак да за свако слово испишу по једну реч која почиње тим словом. Када то заврше, лепе папире на таблу и представник групе чита резултате рада групе. (нпр. п – праведна, о – одговорна, л – логична, и – истинита, т – тачна, и – искрена, к – концизна, а – активна). Наставник потом упознаје ученике са историјским контекстом развоја појмова грађанин и политика користећи се Прилогом 1.

25 минута

Активност са ученицима:

Промотивна порука на тему Грађанин

Наставник ученике подели у групе и свака група добија задатак да направи промотивну поруку на тему ГРАЂАНИН. Ове ЕПП поруке треба да говоре о томе шта краси одговорног грађанина и како се он понаша да би се заједница развијала и унапређивала. Поруке треба да буду упућене вршњацима и треба да буду изражене језиком вршњачке комуникације.

ГРАЂАНИН И ПОЛИТИКА

Учешће у доношењу одлука важних за целу заједницу назива се политика, а људи као чланови те заједнице који одлучују, називају се грађани. Реч политика потиче од грчке речи полис. Полис је град, а за старе Грке град је у исто време представљао и целу земљу, оно што ми данас називамо државом. Политика је значила бављење заједничким пословима и одлучивањем о питањима важним за цео град, односно државу. То је она врста питања која се тичу свих, а не једног или два појединца у држави.

Грађанин у античкој Грчкој је био оно што сада називамо грађанином неке земље. Грађанин је био слободан човек и обавезно је учествовао у доношењу одлука важних за живот свог града, односно државе. Политика се у старој Грчкој тицала сваког грађанина и сваки грађанин био је позван да се бави политиком. Грађани нису били робови, жене и деца. То значи да они нису учествовали у политичком животу државе и нису могли да утичу на одлуке које су се тицале свих људи у држави.

Феудално друштво у средњем веку је тражило да људи буду поданици. Поданик је становник државе којом управља феудалац и краљ, чија је власт била изнад свих, па и феудалаца. Поданик није био слободан грађанин. Слободу му је ограничавао његов привредни и друштвени положај. Учешће у важним одлукама за градове и државу било је везано за привредну моћ. Онај ко је имао више, на лествици привредне моћи, више је учествовао у политичком животу заједнице. Они који нису имали ништа, били су искључени из политичког живота.

У време Француске револуције, донета је Декларација о правима човека и грађанина, успостављена је једнакост грађана пред законом, што је подразумевало једнака права и једнаке могућности за све у држави.

Реч *политика* данас означава све што се односи на живот у заједници, начин тог живота и активности одлучивања у заједници. Политика организује живот људи у заједници и уређује њихове међусобне односе да би боље живели. Породица, школа, град (локална заједница) и држава само су неке од најважнијих заједница у којима сваки човек живи и политички делује.

Реч *грађанин* односи се на појединца који активно учествује у друштвеном животу своје заједнице, који настоји да заједницу унапреди и живот у њој учини бољим за све људе, појам *грађанин* је изнад свих других одређења, класних, националних, верских.

ПОЈАМ ГРАЂАНИН

Појам грађанин
– значења –

Политички субјект
који је изнад свих других
одређења – класних,
националних, верских

Припадник једне државе

Човек који живи у граду

Садржину грађанина чине

- слободе
- права
- дужности

- природна права
- политичка права

- социјална и економска права
- права као резултат
цивилизацијских процеса

- право на живот
- право на тело
- право на слободу
- право на својину

- еколошко право
- право жена на репродукцију
- право на истинску информацију

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ РАЗВОЈА ГРАЂАНСКОГ ДРУШТВА

1. Историјски, грађанско друштво се постепено развијало истовремено с културно-историјским променама од 15. до краја 18. века, које су водиле распаду средњовековног и рађању модерног друштва и државе. Основна карактеристика тог модерног („грађанског“) друштва је да је ослобођено од доминације цркве и државе, које су „истеране“ из подручја економије, науке, културе и свакодневног живота и сведене на себи примерена подручја религије, односно политике. Израз „грађанско друштво“ тако се почео користити као ознака за целокупност *слободног деловања* људи у различитим областима и за аутономно (од државе независно) настале *установе и организације* (нпр. банке, предузећа, универзитети, издавачке куће, цркве, спортски клубови, итд.). Њихово поље деловања, начин организовања и рада више није регулисала држава и о томе одлучивала, већ то ове организације и установе *самостално уређују* следећи различите циљеве који се у њима желе постићи. Ослобађањем људи од феудалне зависности и уплитања државе у њихов свакодневни живот, појединци су од поданика постајали слободни грађани са својим правима (пре свега на живот, својину и слободу). Та права су им омогућавала да праве и остварују сопствене планове у животу без наметања споља, *самостално или удружени*.

Упоредо с појавом овако схваћеног грађанског друштва ширило се и схватање да оно представља прелаз из доба варварства и војничке организације у цивилизовано или углађено и цивилно или ненасилно друштво грађана. Такво друштво лежи на пристојности, уљућеном, уљудном и толерантном односу појединаца, и заједничким правилима „лепог“ и мирољубивог понашања. Захваљујући поседовању основних људских права, сви пунолетни чланови грађанског друштва су стасали за равноправан политички живот, толеранцију и сарадњу, уз придржавање успостављених правила понашања и деловања. Тиме су створене претпоставке да грађани уједињени у грађанско друштво могу изграђивати демократско друштво и државу, односно представничку демократију. Ово друштво, ипак, карактерише пасиван однос према држави, јер се оно задовољавало чињеницом да га држава оставља на миру и као јавна установа се не меша у приватне послове, интересе и делатности својих слободних грађана.

2. С увећањем сложености модерног грађанског друштва и напредовањем представничке демократије у последњој четвртини 20. века, нарасла је потреба за већим активирањем грађана, њиховим додатним политичким учешћем, те тако широм и дубљом демократизацијом. У оквиру ње се родило и уже значење грађанског друштва под називом цивилно друштво или цивилно-друштвено деловање. Оно се јавља као последица чињенице да представничка демократија није довољна за одржање и даљи развој демократског поретка и да ју је потребно допунити активнијим политичким деловањем и учешћем грађана – грађанским иницијативама. Укупност ових грађанских иницијатива и цивилног деловања чини цивилно друштво. У том смислу, до цивилног деловања у виду грађанских иницијатива долази онда када:

- a) постојеће установе представничке демократије нису способне или нису спремне да одговоре на потребе и захтеве грађана и на одговарајући начин задовоље очекивања и нарасле могућности друштва;
- b) када држава и власт показују склоност да нарушавају људска права и слободе, уплићу се у аутономно деловање у економском, културном, научном, верском или неком другом пољу слободног деловања грађана и хоће да подреде друштво својим захтевима и потребама нарушавајући тако демократски поредак (као што је био случај у тоталитарним системима фашизма и комунизма).

Зато од ширег значења појма грађанско друштво, треба разликовати ово његово уже значење, које се односи на друштвено и политичко деловање појединаца, група, удружења и организација ради утицаја на власт, њеног контролисања и учествовања у решавању друштвених проблема. Како се оно не одвија ни у јавном пољу државе, ни у приватном пољу грађанског друштва, односно привредних и других делатности ради личне користи или стицања профита, већ у пољу добровољног ангажовања ради општег добра, то се ово подручје зове и „трећи“ или „непрофитни“ сектор. Цивилно друштво представља значајан економски, културни и политички ресурс друштва: неисцрпан резервоар способности, искуства, вештина, талената, иновације, енергије и знања и важан елемент унапређења и очувања демократије и слободе.

Грађанско друштво је, дакле, друштво грађана које чинимо МИ, када као појединци, грађани, или припадници различитих удружења, група, организација и установа самостално и у сарадњи производимо, креирамо, купујемо и продајемо, инвестирамо, вреднујемо, навијамо, забављамо се, изумевамо, истражујемо, учимо, верујемо, такмичимо се... све то радећи ненасилно, толерантно, цивилизовано ради задовољења најразличитијих приватних потреба и интереса у уређеном заједничком (грађанском) животу.

Цивилно друштво или цивилни (непрофитни) сектор је део грађанског друштва, дакле МИ, као појединци и грађани и припадници различитих удружења, група, организација и установа, када добровољно дељамо у функцији општег добра, кроз грађанске иницијативе и у оквиру удружења грађана.

Текст преузет из Приручника за наставнике Грађанског васпитања у 3. разреду средње школе

ГРАЂАНИН И ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ

Појам **грађанин** настао је у античкој Грчкој. Од грчке речи полис (град) потичу и речи **политес** (грађанин) и **политеја** (политика). То значи да добре политике нема без грађана, и обрнуто, без грађана нема праведне политике.

Политика је практична људска делатност. Политика организује живот људи на одређеној територији, односно уређује њихове међусобне односе да би боље живели. На пример, да се договоре о изградњи путева, уличног осветљења, школа, позоришта, паркова, спортских терена и хала, водовода, канализације... Значи, објеката који служе свима у месту.

Људске делатности су:

- **духовне** (религија, философија, уметност, књижевност)
- **научне** (природне и друштвене)
- **практичне** (политика, техника, занатство, трговина, пољопривреда)

Грађанин је у античкој Грчкој био слободан човек који обавезно учествује у доношењу одлука важних за живот свог места и државе. Он је активно учествовао у политичком животу државе. Антички грађанин био је политички субјект.

Слободни људи који у античкој Грчкој нису хтели да учествују у доношењу заједничких одлука, односно да се баве политиком називани су **идиотима**.

У античкој Грчкој грађани нису били робови, жене и деца.

У средњем веку, грађани су били они који су живели у градовима и најчешће се бавили занатским и трговачким пословима.

Феудално друштво у средњем веку тражило је од људи да буду поданици или држављани. Поданици или држављанин је становник државе којом управљају феудалци и краљ као управљач свих, па и феудалаца. Поданик није слободан грађанин. Слободу му је ограничавао привредни и друштвени положај. Кмет (сељак) био је слуга господара (феудалца) и био је потпуно везан за земљу. Кад је феудалац продавао земљу, уз њу је продавао и сељака. Било је и слободних сељака које феудалци нису могли продавати продајом имања. Учешће у великим одлукама за градове и државу било је везано за привредну моћ.

Привредна моћ проистицала је из поседовања земље или занатске радионице, или бављења трговином, или поседовањем новца (зеленаши и банкари).

Онај који је имао више према привредној моћи учествовао је у политичком животу. Они који нису имали ништа, на пример кметови, били су искључени из политичког живота. О њима су одлучивали они који су поседовали богатство, али су и они зависили од моћнијих (на пример, од владара). Сви су они били поданици владара, с већим, мањим или никаквим учешћем у доношењу политичких одлука.

Грађанске револуције (холандска, две енглеске, америчка и посебно француска) срушиле су феудализам и укинуле поданике. Француска револуција прогласила је да „нема више поданика”. Важним документом донетим у време Француске револуције, Декларацијом о правима човека и грађанина, успостављена је једнакост грађана пред законом, односно једнака права и једнаке могућности за све у држави.

Грађанина чине слободе, права и дужности. Оне једнако важе за све, независно од порекла (нације), вероисповести (јудаизам, хришћанство, ислам...), политичког опредељења (либерал, националиста, социјалиста...), привредног и друштвеног положаја (сиромашни, средњег имовног стања и богати).

Слободе:

- слобода мисли
- слобода говора
- слобода вероисповести
- слобода кретања
- слобода окупљања
- слобода стваралаштва

Дужности:

- да се стара о деци и родитељима
- да се школује
- да поштује законе
- да плаћа порез

Права:

- **природна** (право на живот, право на располагање својим телом, својину право на својину и право на слободу)
- **политичка** (право да бира и буде бирач, право да се удружује)
- **социјално-економска** (право на рад, право на заштиту породице, право на заштиту здравља, право на становање, право на образовање)

Циљ грађанског васпитања јесте да научи и припреми ученике да, кад постану пунолетни, постану грађани у пуном значењу. Учењем слобода, права и дужности и њиховом конкретном применом, с пунолетством се постаје грађанин. Што се научено боље примењује, и грађанин је бољи. **Ваљани грађани** помажу да се у друштву и држави успоставе ред, сигурност и стабилност. Лоше се живи тамо где је неред (хаос), несигурност и нестабилност.

Ваљани грађани су они који се придржавају **истине, правде, добра и љубави**. Они поштују друге (родитеље, сестре и браћу, наставнике, суседе и све људе које срећу) и помажу им ако је потребно. Ваљани грађани **не лажу, ником не чине неправду и зло**, а све што раде, раде с љубављу и да свима буде лепо. Придржавају се закона и реда, учтиви су, пажљиви, саслушају друге и не чине насиље. Разлике међу људима им не сметају, него од различитих, односно другачијих уче и поштују њихове обичаје, религију и културу.

ЦИЉ ЧАСА:

Упознавање са појмом одговоран грађанин
Упознавање с вештинама, ставовима и вредностима
одговорног грађанина

5.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

25 минута

Активност:

Знања, вештине и вредности

Ученици у групама пишу на великом папиру која знања, вештине и вредности треба да има кошаркаш који игра у првом тиму.

Када ученици заврше, велики папири се лепе на таблу или зид и наставник заједно са ученицима резимира која знања, вештине и вредности треба да поседује успешан кошаркаш.

20 минута

Активност:

Одређивање појма *одговоран грађанин*

Наставник замоли ученике да у истим групама одговоре на питање: Шта значи када за некога кажемо да је одговоран грађанин? Групе записују на папиру формата А-4. Наставник на табли унапред запише категорије: Знања, Вештине, Вредности.

Представник ученика чита оно што је група написала. Наставник записује и заједно с ученицима разврстава у категорије. После ове активности наставник кратко резимира.

ЦИЉ ЧАСА: Разумевање значаја активизма грађана и преузимања одговорности за развој и унапређивање друштва.

6.
ЧАС

Шира литература за наставнике

Текст „Грађанин”, Милан Матић, *Енциклопедија политичке културе*, ред. М. Матић и М. Подунавац, Савремена администрација, Београд 1993, стр. 345 – 351

ОПИС АКТИВНОСТИ

30 минута

Активност:
Одговоран грађанин

Наставник подели ученике у групе и свака група добија по једну картицу с описом ситуације. Ученици у оквиру група треба да напишу шта би у тим ситуацијама урадио одговоран и проактиван грађанин.

Картице за рад:

1. У близини вашег насеља се гради депонија, а зна се да је велики загађивач и да се тако нешто нигде не гради поред градског насеља.
2. Твоји родитељи су данас били код лекара. Да би обавили прегледе, морали су да плате лекару „додатно”, више од онога што је предвиђено да се плати.
3. Сваки дан на програму твоје локалне ТВ станице има све више емисија у којима преовлађује насиље и језик мржње. Становници твог краја редовно прате постојећи програм.
4. У близини твоје школе је кафић. У њему је и спортска кладионица, разне врсте видео игрица, а дозвољено је и конзумирање алкохолних пића. Слободно време ученици проводе у њему и „практикују” сваку од тих активности.

10 минута

Активност:
Представљање резултата рада група

5 минута

Активност:
Резиме наставника

Имајући у виду резултате до којих су дошли ученици у оквиру свог рада, наставник резимира која су знања, вештине и вредности одговорног и проактивног грађанина препозната.

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање ученика са појмом дете као грађанин
Разумевање разлике између права одраслих и права деце

7.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

10 минута

Активност:
Дете као грађанин

Наставник подсећа ученике шта се подразумева под савременим појмом грађанин. То је лице које је правно препознато као члан једне државе и има права и одговорности које из тога проистичу. Идеал је да грађанин активно учествује у друштвеном животу своје заједнице, да настоји да заједницу унапреди и да живот у њој учини бољим за све људе.

Наставник подсећа да се дететом сматра свако људско биће млађе од 18 година. Потом пита ученике да ли мисле да је дете грађанин. Ученичке одговоре записује на табли. Наставник повезује оно што су ученици рекли и наглашава на чињеницу да је дете грађанин као и одрасли зато што припада једном друштву, односно држави и има одређена права и одговорности. Из тих разлога се с правом може рећи да је дете грађанин. Сваком детету треба да буде пружена могућност да активно учествује у животу заједнице у којој живи и да дâ свој допринос унапређењу живота у заједници.

Наставник нарочито наглашава да, кад се говори о остваривању права детета, СВА деца у СВИМ државама морају да имају обезбеђена СВА права детета без обзира на њихов статус, односно без обзира на то да ли су држављани, односно грађани неке земље или не.

20 минута

Активност:
Деца и одрасли

Ученицима се постави питање шта они мисле по чему се они разликују од одраслих. Наставник одговоре записује на табли у две колоне деца/одрасли.

Затим наставник подели ученике у групе и свакој групи постави задатак да одговори на питање:

- Шта мисле, која права имају и деца и одрасли?
- Шта мисле која права имају деца а немају одрасли?
- Шта мисле, која права имају одрасли а немају деца?

Одговоре пишу на папиру, а представник групе саопштава резултате групног рада.

20 минута

Активност:
Дискусија са ученицима

Наставник води дискусију са ученицима и пита ученике:

- Зашто одрасли имају нека права која деца немају?
- Да ли дете од 2 године има иста права као дете од 10 година, дете од 14 година?

Наставник наглашава да постоје одређена права која уживају само деца, као и одређена права која уживају само одрасли, али да та права по својој суштини нису различита нити је њихов однос различит. Различита су само поједина права. Тако деца имају нека права која одрасли немају, као, на пример, право да се неко, пре свих родитељи, стара о њима. А немају право да гласају на изборима или то право, у појединим земљама, стичу са, на пример, 16 година.

Некада су права која имају и одрасли и деца мало другачија. Пример: право на живот је, често се каже, основно људско право, и уживају га и одрасли и деца. Али како дете није у могућности да се само стара о себи чим се роди, онда се то право детета проширује и правом на опстанак и развој. То значи да осим што су сви (родитељи, друштво, држава) дужни да не угрожавају живот детета, дужни су и да му обезбеде најбоље могуће услове за његов/њен опстанак и његов/њен развој.

Наставник даље води разговор да би деци објаснио разлику између појма имати право и појма самосталног вршења права. Чим се роди дете, има могућност да буде субјект права, али не може сва права самостално да ужива. То значи да не може самостално да предузима радње којима остварује та своја права. Због тога дете мора да има тзв. законског заступника – то је лице које штити дететова права и интересе (сва дететова права, не само у смислу људских права детета). То су родитељи, а када дете нема родитеље или они нису у могућности да се о њему старају, онда дете има старатеља (одређује га орган старатељства). Како дете расте, тако се повећава његова способност да самостално изражава своју вољу за уживање права и тако оно добија све више овлашћења.

Примери: право на име – дете има право на име од самог рођења, али може само – без сагласности родитеља – да мења име тек када напуни 15 година. Право на стицање држављанства такође има од самог рођења, али све док је лице млађе од 18 година о промени држављанства одлучују родитељи (старатељи).

ЦИЉ ЧАСА:

Упознавање ученика са суштинским одликама људских права као урођених, неотуђивих, универзалних и недељивих
Разумевање значаја регулисања дечјих права у посебној Конвенцији

8.
ЧАС

Шира литература за наставнике

Н. Вучковић-Шаховић, Права детета и међународно право, Југословенски центар за права детета, Београд 2000.

Б. Дејановић и др., Сада знам зато могу, приручник за водитеље за рад из области права детета, Центар за права детета, Београд 2003.

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Значај Конвенције о правима детета (Прилог 1 / за ученике)
- Заштита права детета (Прилог 2 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

15 минута

Активност:

Подсећање на основне карактеристике људских права

Наставник ученике подели у четири групе и свака група добија задатак да једну карактеристику људских права графички представи онако како је разуме. Групни производи се залепе на великом папиру. Представници група кратко изложе карактеристику људских права коју су представили, а наставник резимира оно што су ученици рекли:

- Урођена – свако људско биће их стиче самим рођењем. Људска права не мора да заслужи, она се не добијају и не купују.
- Универзална – припадају свим људима на свету без обзира на њихово порекло, верску, националну, полну или било коју другу припадност. Члан 1 Универзалне декларације о правима човека каже да су сви људи рођени слободни и једнаки у својим правима.
- Неотуђива – појединац се не може добровољно одрећи својих права, нити му их неко може одузети. Само у посебним околностима (не у свим), нека права могу да буду суспендована или ограничена. На пример, ако је неко проглашен кривим за злочин, може му/јој се одузети право на слободу кретања.
- Недељива – било да су грађанска, политичка, економска или социјална, људска права имају исти статус, чине целину и не могу бити рангирана хијерархијски нити посматрана одвојена једна од других.

Наставник наглашава да је у савременом свету држава одговорна да обезбеди услове за остваривање права и да обезбеди заштиту права. Али, сви ми, и као појединци и као друштво, одговорни смо за поштовање права других. Истиче такође да права детета као људска права нису апсолутна и да под одређеним условима могу да буду ограничена.

10 минута

Активност:

Конвенција о правима детета

Наставник подсећа ученике на Конвенцију о правима детета и повезује је са знањима која ученици о њој већ поседују са часова Грађанског васпитања из претходних разреда. Користећи Прилог 1, објашњава значај Конвенције о правима детета.

20 минута

Активност:
Дискусија са ученицима

Наставник води дискусију и може да користи следећа питања:

1. Да ли знате неки пример кршења права детета из неког личног искуства или из искуства некога из ваше средине?
2. На који све начин могу бити кршена права детета? Ко све може да крши права?
3. Знате ли неку ситуацију злостављања, занемаривања и експлоатације деце?
4. Ко је све одговоран за заштиту права детета?
5. Шта може свако од нас да учини да се стање заштите права деце поправи?
6. Да ли сте чули да неке земље имају омбудсман за децу? Да ли наша земља има омбудсман за децу?

Проверити са ученицима да ли су чули за реч омбудсман. Ученицима дати задатак да истраже ситуацију у Србији што се постојања омбудсмана за децу тиче. Прилог 2.

ЗНАЧАЈ КОНВЕНЦИЈЕ О ПРАВИМА ДЕТЕТА

Конвенција о правима детета је усвојена, под окриљем Уједињених нација, 1989. године. Њено усвајање резултат је дугог процеса, који је почео пола столећа пре него што је предлог за састављање овог међународног инструмента о правима детета званично поднет. У овом документу су на једном месту обухваћена сва људска права која се признају некој посебној групи, у овом случају деци. Захваљујући томе, Конвенција је постала најважнији међународни уговор о правима детета, и служи као основ за даље регулисање права детета, како на домаћем, тако и на међународном плану. То је међународни инструмент који је до сада ратификовао највећи број држава.

Структура конвенције: Конвенција има преамбулу и три дела:

- први део садржи каталог права
- други део разрађује обавезе државе на међународном плану
- трећи садржи одредбе везане за потписивање Конвенције, ратификацију, приступање, стављање резерви, итд.

Иако су права која Конвенција гарантује деци недељива, ипак су се као права издвојила четири која се сматрају основним принципима Конвенције.

Основни принципи Конвенције су:

- Право на живот, опстанак и развој
- Право на заштиту од дискриминације
- Право на уважавање мишљења /партиципацију
- Најбољи интереси детета

Суштина принципа је да се све активности које се тичу деце имају обављати у складу с овим принципима и они представљају филтер кроз који посматрамо уживање и остваривање свих осталих права детета. Поштовање принципа је предуслов за остваривање осталих права детета.

Конвенција има за циљ да, пре свега, мења менталитет у односу на прихватање детета као једнаког људског бића. Пред државе се поставља као захтев да не дозволе дискриминацију детета као људског бића и да обезбеде пуно остваривање права детета. Конвенција посматра децу као правни субјект, а не као објект закона. Традиционално, огромна већина одраслих је подизана тако да посматра децу као објект који мора да слуша одрасле. Уместо тога, Конвенција промовише идеју да су деца особе са правима која треба уважавати:

1. Промовише учешће (енгл. participation) детета у процесу доношења одлука о питањима која га се тичу у складу с његовим/њеним узрастом и зрелашћу (при том у обзир узима породицу и друштво у целини).

2. Конвенција истиче право деце на заштиту (енгл. protection) од свих облика злостављања, насиља и поступака којима се угрожавају њихова права.

3. Конвенција прописује и права којима се обезбеђују услови за правилан раст и развој детета (енгл. provide for).

ЗАШТИТА ПРАВА ДЕТЕТА

За заштиту права детета одговорни су сви субјекти у друштву, али је садржина њихове одговорности различита.

Држава је – према Конвенцији – дужна да употреби све расположиве ресурсе да би обезбедила и унапредила заштиту права детета.

Држава је, између осталог, дужна да: усвоји одговарајуће законе и друге прописе (уредбе, правилнике, стандарде, итд.); да предвиди поступке у којима се штите права детета; да предвиди мере за унапређење заштите права детета.

Заштиту права детета држава врши преко својих органа.

Најважнији у заштити права детета јесу:

Центар за социјални рад, као орган старатељства. Центру за социјални рад свако се увек може обратити ако је потребно заштити права детета. Његова улога је вишеструка – он помаже родитељима у вршењу права; помаже суду у доношењу одлука давањем стручних мишљења; поставља детету старатеља када се о њему не старају родитељи; обезбеђује детету заштиту у случају насиља; доноси одлуке о хранитељству и усвојењу детета и сл.

Суд – његова је улога да доноси одлуке о вршењу родитељског права – ко врши право када родитељи не живе заједно, одлуке о лишењу родитељског права, одлуке о издржавању детета, утврђивања, односно оспоравања материнства и очинства, мере у смислу заштите од насиља у породици и уопште заштите права детета, итд.

Полиција има улогу у погледу обезбеђивања опште сигурности, али када говоримо о правима детета, њена основна улога јесте да помаже другим органима (суду и органу старатељства) у спровођењу одлука. Улога полиције је најзначајнија на пољу спречавања насиља тако да се полицији може обратити кад год постоји сумња на насиље.

Јавно тужилаштво има улогу у заштити права детета када је у питању насиље и вршење кривичних дела према деци.

Улога **школе** у погледу заштите права детета огледа се најпре у обавези да се у оквиру образовног процеса обезбеди поштовање свих права детета, али и у обавези да реагује и обавести надлежне органе, пре свих орган старатељства, ако постоји сумња да се неко право детета крши.

Здравствене установе, односно запослени у њима такође имају обавезу да обавесте орган старатељства кад год сматрају да постоји злостављање или занемаривање детета или када у поступку пружања здравствене заштите сматрају да родитељи не поступају у најбољем интересу детета.

Матичне службе при општинама које воде матичне књиге.

Осим државних органа и институција, значајну улогу у заштити права детета имају и **невладине организације** (удружења грађана) кроз своје програме и пројекте, али и као партнер држави у погледу заштите од насиља, експлоатације, трговине децом и сл.

Значајне су и тзв. **независне институције**, од којих бисмо издвојили омбудсмана. **Омбудсман** долази од скандинавске речи омбуд, што значи делегат, амбасадор или гласник. Она означава особу која ради на жалбама групе људи или појединаца који сматрају да је одлуком неког државног органа повређено неко њихово право, Омбудсман говори у име те групе и покушава да побољша услове живота за појединце из те групе, као и за читаву групу, тако што захтева од органа да промене своју праксу по неком питању или захтева да се донесе неки пропис или тако што покреће јавну дебату о том питању. У Европи је успостављена европска мрежа омбудсмана за децу (енгл. European Network of Ombudsman of Children).

Родитељи (старатељи) имају посебну улогу у заштити права детета јер су они први позвани да се побрину да права њихове деце буду заштићена кроз одговарајуће поступке пред државним органима.

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање ученика с кључним одликама заједница у којима живимо

9.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Заједнице у којима живимо (Прилог 1 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

5 минута

Активност:
Заједнице у којима живимо

Наставник поставља питање: У којим све заједницама људи живе?

Ученици наводе разне заједнице, наставник записује и наглашава оне које су кључне за даљи рад: породицу, школу, локалну заједницу и државу.

25 минута

Активност:
Права и одговорности у заједницама

Наставник подели ученике у четири групе и свака група добија по једну заједницу којом ће се бавити. У оквиру група, ученици одговарају на питања:

- Како се регулишу права и обавезе у заједници о којој разговарају?
- Како се доносе одлуке?

Ученици треба да наведу пример неких правила која важе у тој заједници и како су та правила донета. Своје одговоре бележе на папиру и представник групе излаже одговоре пред свим ученицима.

15 минута

Активност:
Живот заједница

Наставник, затим, организује расправу о заједницама. Нека питања за вођење дискусије с ученицима:

1. Шта једну заједницу чини добром, како се људи понашају у таквој заједници?
2. Наведите шта ви сматрате да је лоше у различитим заједницама.
3. Шта ми можемо учинити да заједнице у којима живимо буду боље за све нас?

ЗАЈЕДНИЦЕ У КОЈИМА ЖИВИМО

Породица

Када кажемо породица, већина људи прво помисли на своје родитеље, браће и сестре ако их има. То је типична савремена породица, која се понекад назива и ужом породицом како би се направила разлика у односу на остале сроднике: баке, деке, тетке, стричеве, ујке... Породица у којој си се родио/ла је природна породица, а породица у којој живиш и растеш је твоја примарна породица. Можемо се родити као чланови једне породице, а живети, расти, имати љубав и подршку друге породице. О деци која немају родитеље, или их имају а они из неког разлога нису у могућности да брину о њима, друштво брине на више начина:

- смешта их у установе за бригу о деци без родитељског старања – о њиховом развоју, заштити и напредовању брину запослени у тим установама;
- смешта их у хранитељску породицу – то су породице које у свој породични круг прихватају децу без родитеља и о њима једнако брину као о својој деци. У хранитељским породицама, уз материјалну помоћ друштва, деца имају потребну заштиту, подршку и љубав осталих чланова породице;
- у неким случајевима, супружници који имају децу, или супружници који их немају, усвајају децу без родитеља. Чин усвојења има слично значење као и чин рођења детета, тако да усвојено дете добија презиме и постаје сродник својих усвојитеља. Усвајање је облик трајног збрињавања деце без родитељског старања.

Породица је природна средина у којој се дете рађа, расте, васпитава, има сигурност, љубав и подршку осталих чланова породице. Породица има посебно место и ужива посебну заштиту у сваком друштву. Једно друштво је састављено од великог броја породица, а породица и друштво су међусобно повезани.

Школа

Као што породица има свој дом – стан или кућу у којој живи, тако и ученици имају своју школу – зграду у којој уче и друже се. Сваком детету је потребно да иде у школу, да учи и развија своје способности, а свако друштво је обавезно да му то обезбеди. Циљ школе је да помогне сваком детету да развије своје способности и да се након школовања укључи у живот своје заједнице. Како би остварила тај циљ, школа има задатак да организује наставу и да тако омогући учење и развијање способности сваког детета. Тај задатак школа остварује кроз наставне и ваннаставне активности.

- Школовање није само дечје право, школовање је и дечја обавеза – оно што свако дете мора да испуни.
- Родитељи су дужни да обезбеде да њихово дете заврши основну школу и да тако испуни своју основношколску обавезу.

Да би се обезбедило да свако дете оствари своје право на образовање, да учи и да развија своје способности, друштво издваја знатна материјална средства за изградњу и опремање довољног броја школа. Све школе предвиђају поделу задужења и међусобну сарадњу великог броја људи како би школа остварила свој циљ – да свако дете учи и развија своје способности.

Правила су саставни део рада сваке школе. Она помажу да школа успешно извршава своје обавезе и да односи у њој буду прихватљиви за све. Када се договара о правилима у школи, она не могу бити супротна правима детета, нити могу да се примењују мере које су супротне поштовању личности и достојанства ученика. Да би се школа унапредила, важно је да упознамо њену организацију и своје место у тој организацији. Свако дете треба да зна своје дужности и права која има. Само познавање права и дужности није довољно. Школа је успешна онолико колико свако од запослених у њој и колико свако од ученика поштује своје дужности и извршава своје школске обавезе.

Локална заједница

Локалну заједницу чине становници села или градова који заједно живе на одређеном простору и који су тиме природно упућени једни на друге. У локалној заједници људи:

- заједно живе
- заједно задовољавају животне потребе
- заједно одлучују о питањима која су важна за њихову заједницу.

Локално је реч која потиче од латинске речи *локус*, што значи место. Локално је све што је просторно ограничено и што је уже у односу на веће целине – државу или глобално друштво које обухвата целу планету.

Све локалне заједнице имају неке посебности по којима се разликују и издвајају од одређених заједница у окружењу.

У локалној заједници грађани/ке политички делују и самостално одлучују о најважнијим питањима за живот и рад места у ком живе. Локална заједница се зато назива и локална самоуправа, што значи простор којим грађани/ке самостално управљају. Главна јединица локалне самоуправе је општина. Улога општине је да становништву обезбеди остваривање животних потреба и бави се пословима од заједничког интереса за све људе у општини. Општина се бави важним пословима, а неки од њих су: доноси план и програм развоја локалне заједнице (шта још треба изградити и побољшати услове за живот становништва), доноси урбанистички план (у ком делу општине се могу градити привредни објекти, где куће за становање, а где спортски терени и шеталишта)...

Општина има своје органе, носиоце власти у локалној заједници. То су:

- скупштина
- председник општине.

Скупштина је највиши орган власти у општини. За њу се каже да је представнички орган, јер представља интересе грађана у општини. Скупштину чине одборници које бирају грађани/ке тајним гласањем на изборима. Скупштина се бира на период од четири године, а потом се морају расписати нови избори.

Председник општине је извршни орган. Он је задужен да извршава одлуке скупштине. Председника општине, односно градоначелника грађани бирају на изборима, непосредним и тајним гласањем, на период од пет година.

Држава – видети у делу о држави, Прилози „Порекло и функције државе” и „Појам и обележја државе”.

ЦИЉ ЧАСА:

Упознавање са појмовима право појединца и заједничко добро
Препознавање ситуација у којима се дешавају сукоби између
права појединца и заједничког добра
Стицање знања о могућим начинима решавања сукоба између
права појединца и заједничког добра

10.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Право појединца и заједничко добро (Прилог 1 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

20 минута

Активност:

Право појединца и заједничко добро

Наставник користи Прилог 1 и даје кратак увод. Потом ученике подели у четири групе. Свака група анализира по један пример, и има задатак да одговори на питање да ли пример који су добили обрађује права појединца или/и заједничког добра. Потребно је аргументовати свој став.

Примери:

1. Јован верује да је у близини школе неопходно означити место за паркирање бицикала. Да би одбранио свој став, одржао је говор на седници Школског одбора наводећи разлоге зашто је паркинг за бицикле неопходан.
2. Држава је одлучила да изгради заобилазницу око града како сва возила која су у транзити не би пролазила кроз језгро града, чиме би се смањиле гужве у саобраћају.
3. Маша се заинтересовала за културно-историјска обележја града. Одлучила је да сваки месец у наредних пола године посећује различите културно-историјске споменике да би више сазнала о њима.
4. Власт је сачинила нови фонд за дечији додатак тако да свака породица која има месечна примања мања од просека, а и троје деце у породици има право на дечји додатак.

10 минута

Активност:

Представљање резултата рада група

15 минута

Активност:

Дискусија са ученицима

Наставник поставља нека од следећих питања:

1. Да ли неко ваше право може да угрози права других?
2. Да ли познајете примере где су појединци или групе биле успешне у унапређивању заједничког добра?
3. Да ли знате неки пример да су особа или група прекорачиле границе права појединца?
4. Зашто је тешко ускладити права појединца и опште добро, и како то ускладити?
5. Наведите три ствари које ви, као грађани и грађанке, можете урадити да бисте помогли заједничком добру.

ПРАВО ПОЈЕДИНЦА И ЗАЈЕДНИЧКО ДОБРО

Права појединца су неотуђива, природна права на живот, слободу и власништво. Она укључују право на: живот, слободу говора у вези са питањима која их се тичу, слободу вероисповести, слободу окупљања, чак и протеста против власти.

Када се говори о правима појединца, мора се имати у виду да она имају свој обим и границе. На пример, слобода говора не значи да се може ићи околу и говорити лажи о другима. Слобода говора има своја ограничења јер постоји и одговорност уколико се у говору појави претња, клевета или уцена. То важи за сва права појединца, јер су она ограничена уколико се њима повређује неки други појединац или шира заједница.

Демократско друштво настоји да поштује и штити права појединца за разлику од диктаторских и аутократских власти које уводе репресију и не поштују права појединца.

Заједничко добро укључује неке вредности које су заједничке за све чланове једне заједнице. На пример, мир, слобода, једнакост могле би бити заједничке вредности, али то постаје много сложеније ако се упитамо ко све треба да дефинише те вредности и да одлучује о начину њиховог поштовања.

Концепт заједничког добра се тиче оног што је најбоље за заједницу у целини. То значи, ако о томе одлучује одређена група људи, а при том искључује другу групу, онда није задовољено заједничко добро за све.

У стварности се понекад дешава да је тешко ускладити оно што је добро за појединца и оно што је заједничко добро за једну заједницу. На пример, ако се гради пут који би омогућио свима да за краће време и уз мању потрошњу горива дођу до другог града, а тај пут треба да прође преко њиве једног земљорадника, он може сматрати да то није добро за њега. Такође, ако се у неком месту гради спортски или културни објекат и за то је потребно да се издвоји допринос, они који имају мања примања сматраће да то није добро за њих.

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање с различитим начинима развијања грађанске одговорности
Стицање знања о различитим начинима учешћа грађана

11.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Шта је учешће грађана? (Прилог 1 / за наставнике)
- Облици институционалног учешћа грађана у процесима одлучивања (Прилог 2 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

5 минута

Активност:
Права и одговорности

Наставник наглашава да поред права, грађани имају и одговорности. Две су непосредне везе између грађанске одговорности и теорије људских права:

1. Чињеница да сваки појединац поседује основна људска права не даје му право да се понаша онако како жели. Одговоран грађанин поштује права других људи.
2. Одговоран грађанин води друштво према већем поштовању људских права.

20 минута

Активност:
Начини испољавања грађанске одговорности

Наставник дискутује са ученицима о начинима испољавања грађанске одговорности. Бележи на табли одговоре које су ученици дали. Истиче значај:

- изласка на изборе
- учешћа у процесима одлучивања (при том користи Прилоге 1 и 2)
- учешћа у организацијама, удружењима... (о чему ће више бити рећи на следећа два часа).

Наставник се у дискусији о овој теми може позвати и на релевантна искуства ученика из шестог разреда.

10 минута

Активност:
Појам волонтирање и волонтерски рад

Наставник истиче да је волонтерски рад један од начина учешћа грађана у унапређивању остваривања људских права и развијања грађанске одговорности. Наставник пита ученике да ли су чули за појам волонтирање и записује на табли оно што ученици кажу. Потом укратко објашњава значење појма. ВОЛОНТЕР је особа која пружа услуге другој особи или за добробит друге особе по својој слободној вољи и без накнаде. ВОЛОНТИРАЊЕ је организовано, добровољно и без накнаде пружање услуге другом лицу, за добро другог лица или за опште добро.

10 минута

Активност:
Истраживање могућности за реализовање волонтерске акције

Најавите ученицима да су подаци које ће прикупљати у наредном периоду припрема за час на којем ће се бавити темом волонтирања и волонтерског рада. Наставник подели ученике у четири групе и свака група добија задатак да у наредних месец дана истражи:

1. Које групе грађана у месту у ком живе имају потребу за додатним услугама и којом врстом услуга (нпр. стари, деца која су дуже на лечењу у болници, особе с инвалидитетом и сл.).
2. Које се волонтерске акције спроводе у месту у ком живе.
3. Које установе или организације организују волонтерски рад.
4. Пратити медије и интернет и прикупити податке о различитим волонтерским акцијама које се воде код нас и у свету.

Напомена
за наставника

Са ученицима само проверити да ли знају шта се подразумева под појмом волонтер и волонтирање. Више о појму и значењу волонтирања радиће се на часовима посвећеним волонтеризму. Подаци које ученици треба да прикупе биће потребни за тринаести час.

ПРИЛОГ 1 / за наставнике

11.
ЧАС

ШТА ЈЕ УЧЕШЋЕ ГРАЂАНА?

Улога грађанина у демократији је много другачија од улоге какву би имао у другим облицима владавине. У диктатури и другим недемократским системима постоји вођа и његови поданици. У демократском друштву грађани бирају особу која ће управљати њиховом земљом. Грађани и власт су сарадници и сарађују у циљу општег добра и промовисања људских права. Ако грађани не учествују активно у животу заједнице, постоји опасност да престану да буду учесници (судије) демократског процеса, а постану само посматрачи (објекти). Када се то догоди, власт доноси све одлуке без њиховог утицаја.

Најочигледнији облик учешћа грађана у демократији су избори, односно поверење које грађани указују својим представницима. На тај начин се изабраним представницима даје легитимитет. Међутим, када су представници изабрани, грађани и даље треба да прате какве одлуке доносе и како обављају своју дужност.

Ако грађани не учествују у демократским процесима, неки од њихових представника би то могли да схвате као незанимање грађана за одлуке које треба да се донесу. Грађани на тај начин, могло би се рећи, прећутно дају знак да им је потпуно свеједно шта ће се догодити и какву ће политику власт водити. Власт коју грађани не контролишу и не вреднују на изборима, може се лако претворити у недемократски облик владавине.

Учешће грађана у животу заједнице има многе предности:

- а) осигурава да њихови изабрани представници не злоупотребљавају своја овлашћења;
- б) власт је боље обавештена о очекивањима и потребама грађана и може доносити боље одлуке, од интереса за грађане;
- в) грађани су укључени у управљање.

ПРИЛОГ 2 / за наставнике

11.
ЧАС

ОБЛИЦИ ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ УЧЕШЋА ГРАЂАНА У ПРОЦЕСИМА ОДЛУЧИВАЊА

Свака држава има различите начине да организује учешће својих грађана/ки, јер то доприноси остварењу њихових потреба и унапређивању заједничког добра шире заједнице. Грађанима је најближа локална заједница у којој живе, па се ту и најлакше и непосредно може остварити њихово учешће у доношењу одлука које се тичу њиховог живота. На тај начин су грађани/ке који/е имају бирачко право и пребивалиште на територији јединице локалне самоуправе носиоци права на управљање пословима локалне самоуправе. Они то своје право могу остваривати:

- непосредно и
- преко слободно изабраних представника

Код нас Закон о локалној самоуправи предвиђа три облика непосредног учешћа грађана у процесима одлучивања:

- Грађанска иницијатива
- Збор грађана
- Референдум

Грађанска иницијатива

Њоме грађани/ке предлажу скупштини јединице локалне самоуправе да донесе акт којим ће:

- уредити одређено питање које није уређено
- вршити измене статута или другог општег акта у вези са другачијим уређивањем неког питања
- расписивати референдум у складу са законом и статутом.

Подносиоци иницијативе могу бити само грађани/ке који/е имају бирачко право и живе на територији те јединице локалне самоуправе. Иницијативу може поднети сваки грађанин/ка, група грађана/ки удружење или организација. Да би иницијатива била пуноважна, потребно је да буде подржана одређеним бројем потписа грађана.

Када је грађанска иницијатива пуноважна, она обавезује скупштину локалне самоуправе да тим поводом одржи расправу и достави грађанима образложен одговор у одређеном року од дана добијања предлога. Скупштина може да прихвати предлог, али може и да га одбаци с образложењем.

Збор грађана

На зборовима грађана се расправља и дају предлози о питањима из надлежности органа јединице локалне самоуправе, а они се сазивају за део територије јединице локалне самоуправе утврђен статутом (насеље, изборна јединица, месна заједница или делови насеља, као што су засеоци, улице и слично). Статутом општине и града могу се утврдити и одређена питања која се обавезно износе на зборове грађана у циљу расправе и прибављања предлога о тим питањима (на пример, програм развоја, предлог буџета, урбанистички план, планови рада комуналних предузећа и слично).

Збор грађана најчешће сазива председник општине, председник скупштине или поједини грађани или групе грађана, њихова удружења и организације. Начин сазивања и рада збора грађана је одређен статутом скупштине општине.

Зборови грађана најчешће подстичу већу активност органа, служби и предузећа како би се изменили неки општински прописи.

Важно је знати и то да је у неким статутима општина предвиђена обавеза општинских управа да пруже стручну помоћ грађанима у организовању и вођењу збора грађана.

Референдум

Референдум се може расписати за читаву територију јединице локалне самоуправе (општински референдум) или на делу њене територије. Одлуку о расписивању референдума доноси увек скупштина, с тим што она то чини по сопственој иницијативи или на захтев грађана. Референдум се расписује за питања важна за становнике те територије за коју се расписује референдум, а у складу са законом и статутом јединице локалне самоуправе. Уобичајено је да се одлука путем референдума сматра донетом ако се за њу изјасни већина грађана која је гласала, под условом да је гласало више од половине укупног броја грађана.

Остали облици непосредног учешћа грађана у раду локалне самоуправе:

Грађани имају и друге начине да се непосредно укључе у рад органа локалне самоуправе.

Навешћемо неке:

- право грађана да скупштини и другим органима јединице локалне самоуправе подносе своје предлоге, представке, притужбе и жалбе, на које треба да добију и одговор
- могућност да затраже пријем код председника општине, председника скупштине и других званичника и да им изложе своје предлоге и примедбе на рад органа јединице локалне самоуправе
- преко својих удружења и невладиних организација, грађани могу да дају неформалне иницијативе и да остварују сарадњу са органима јединице локалне самоуправе
- локални медији могу бити значајан облик утицаја на рад органа локалне самоуправе.

Веома је важно да грађани непосредно учествују у одлучивању и раду органа локалне самоуправе, не само ради задовољења својих потреба већ и као вид неформалне контроле грађана, њихових организација и удружења над радом органа локалне самоуправе. На тај начин се јача процес демократизације и изградња институција цивилног друштва.

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање са значајем информисања грађана

12.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

5 минута

Активност:

Важност доброг информисања

Наставник започиње игрицу Глуви телефони саопштавајући више сложених информација једном ученику и потом се то шапатам преноси од једног до другог ученика. Последњи ученик саопштава информацију наглас.

Наставник указује на важност доброг информисања из поузданих и релевантних извора. Информисаност је од велике важности за делотворно учешће грађана у животу заједнице. Захваљујући доброј обавештености, грађани могу доносити квалитетније, промишљеније и боље одлуке. Познавање чињеница спречава могућност манипулације и помаже да развојимо гласине од чињеница.

25 минута

Активност:

Информисаност ученика

Наставник подели ученике у групе и све групе добијају задатак да на папиру подељеном на два дела одговоре :

1. О чему су информисани у школи и породици?
2. О чему би требало да буду информисани, а нису?

Представник групе излаже резултате групног рада.

15 минута

Активност:

Информисаност грађана

Наставник замоли ученике да се присете и кажу како и из којих извора су прикупљали информације у оквиру Грађанског васпитања у шестом разреду. Потом сумира ученичке одговоре:

- кроз разговоре с особама које имају потребно знање и информације: наставницима, члановима невладиних организација, члановима представничких тела
- могу затражити информације од надлежних државних служби
- путем медија – новина, часописа, радија, телевизије и интернета
- у библиотекама и кроз стручну литературу
- провером информација непосредно од извора
- кроз разговоре са другим грађанима.

Наставник резимира да познавање законских права грађанима омогућује да препознају ситуације у којима се она не остварују или су угрожена, као и коме се тада треба обратити. Одговоран грађанин се информише о стварима које га се тичу, а друштво које је одговорно према својим грађанима труди се да све битне информације за своје грађане дођу до свих његових чланова под истим условима и у право време.

ЦИЉ ЧАСА: Разумевање важности укључивања грађана у рад различитих организација у циљу остваривања својих права

13.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Организације цивилног друштва (Прилог 1 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

20 минута

Активност:

Примери активности које су остварене у петом и шестом разреду

Наставник замоли ученике да кажу које су акције реализовали у петом и шестом разреду. На примерима акција које су ученици навели истаћи разлику између учешћа кроз утицање на доношење мера у оквиру установа и институција, и учешћа кроз покретање и решавање одређеног питања без учешћа власти, самосталним покретањем акција, укључивањем у рад различитих организација и сл.

25 минута

Активност:

Начини остваривања права кроз учешће у раду организација цивилног друштва

Наставник потом води дискусију са ученицима о различитим организацијама за које они знају, а у које су грађани укључени. На табли испише организације које су ученици навели (може и сам да наведе неке организације).

Потом ученике подели у онолико група колико је наведено организација у које су грађани укључени. Групе добијају задатак да наведу бар три разлога зашто су људи укључени у рад наведене организације. Представник групе саопштава резултате групног рада. Наставник кратко резимира о важности укључивања грађана у различите организације (користи Прилог 1).

ОРГАНИЗАЦИЈЕ ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА

По својој природи људи су друштвена бића и у складу с тим удружују се у различите организације. На тај начин унапређују квалитет свог живота.

Људи добровољно ступају у организације ради остваривања својих потреба.

Организације су по својим циљевима и делатностима веома разноврсне. Могу бити образовне, мировне, истраживачке, радити на заштити и унапређивању људских права, остваривању социјалних, културних или економских потреба, могу се бавити унапређењем положаја одређених маргинализованих група, као што су млади, особе с инвалидитетом, избеглице...

Постоје и тзв. интересне групе које имају специфичну намену, на пример борба против глади у свету или заштита животне средине.

Постоје и организације које задовољавају потребе својих чланова: спорт, забава, хоби, квалитетно проведено слободно време. Оне покрећу разне активности и излазе у сусрет потребама својих чланова. Могу их оснивати деца, млади, запослени, пензионери. Можемо навести разне примере: клубови, извиђачи, планинари, удружења пензионера...

Организације цивилног друштва су нестраначке и немају претензију да себи обезбеде политичку власт. Оне се могу формирати на локалном или регионалном нивоу, на нивоу државе, могу бити међународне или глобалне.

Због свих ови одлика, организације цивилног друштва имају велики значај у развоју друштва и што је већа различитост група које се слободно формирају у друштвене организације, већа је могућност за задовољење потреба појединаца, као и усклађивање са потребама шире заједнице. Усклађивање и задовољење потреба се остварује по различитим основама: верској, полној, расној, етничкој, културној, социоекономској.....

ЦИЉ ЧАСА:

Упознавање са појмом и значајем волонтерског покрета
Упознавање са вредностима на којима почива волонтерски рад

14.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Картице са волонтерским акцијама (Прилог 1 / за ученике)
- Волонтерски рад (Прилог 2 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

20 минута

Активност:

Анализа волонтерских акција са картица

Наставник дели ученике у четири групе и свака група добија на картицама једну волонтерску акцију (Прилог 1). Задатак за групе је да анализирају акцију коју су добили и да припреме одговоре на следећа питања:

- Шта се постиже акцијом која је написана на картици?
- Шта добијају они који су укључени у реализацију акције?
- Шта добија град у ком се спроводи акција?
- Шта добија држава од акције која се спроводи?
- Шта добија волонтер/ка укључивањем у акцију?

15 минута

Активност:

Представљање резултата рада група

10 минута

Активност:

Дискусија с ученицима

На основу резултата групног рада наставник води разговор са ученицима о кључним карактеристикама волонтирања и вредностима на којима почива волонтерски рад. Наставник користи Прилог 2 за сумирање.

Наставник најављује ученицима да на следећи час понесу резултате свог истраживања о могућностима покретања волонтерских акција.

КАРТИЦЕ СА ВОЛОНТЕРСКИМ АКЦИЈАМА

1. У оквиру градске организације Црвеног крста млади волонтери који су активни у тој организацији сваког петка сакупљају добровољне прилоге од грађана. Сакупљени новац је намењен куповини пет апарата за мерење шећера у крви. Мерење шећера у крви обавиће ученици медицинске школе (волонтери) који ће сваке недеље у периоду од 10 до 13 часова мерити ниво шећера у крви грађанима који то желе. Истом приликом ће се делити лифлети на којима се налазе информације о шећерној болести.
2. Удружење грађана „Смисао”, које пружа услуге деци с посебним потребама, у свом раду има велики број ангажованих волонтера. Они су распоређени у неколико група и пружају следеће услуге: а) друже се са децом б) одлазе са њима на излете в) пружају помоћ у савладавању градива.
3. Волонтери ангажовани у оквиру активности локалне самоуправе једног града озелењавају и пошумљавају паркове. Они су снимили стање, пронашли донаторе за набавку зеленила и организоваће акцију озелењавања у пет паркова у својој општини.
4. Ученици једне основне школе, у оквиру које ради удружење волонтера, сакупљају стари папир у општини на којој се налази та школа. Папир предају организацији која се бави рециклажом старог папира. Стари папир сакупљају једанпут месечно.

ВОЛОНТЕРСКИ РАД

5. децембар – Међународни дан волонтера

Волонтирање је ангажовање појединаца и група који добровољно пристају да пружају услуге одређеној популацији. Волонтирање је засновано на идејама самопомоћи, узајамне помоћи и филантропије. Најчешће се спроводи у верским, хуманитарним, социјалним и невладиним организацијама. У последње време ситуација се прилично мења, па и многе институције из јавног сектора укључују волонтере за обављање одређених послова.

Шта је волонтерски рад?

Волонтерски рад је неплаћена, свесна, слободна делатност чији је циљ добробит других људи и заједнице. Волонтерски рад је облик учешћа грађана у процесима развоја заједнице. Волонтирање подржава најплеменитије вредности у човеку: пацифизам, слободу, једнаке могућности, безбедност и правду за све људе.

Волонтер може, без ограничења, да буде свако ко самостално, по сопственом избору, свесно и добровољно жели и одлучи да допринесе развоју заједнице. Волонтер може обављати све врсте послова и исказати своја знања, вештине и професионалност. Рад волонтера је важан јер они добровољно и по сопственом избору обављају послове за које нису плаћени, дају нове идеје, подстичу различите активности. Важно је да знамо да свако ко ангажује волонтере мора знати да волонтери не смеју бити у губитку, да постоје права и обавезе волонтера, али и права и обавезе оних који ангажују волонтере.

В О Л О Н Т И Р А Њ Е

- доприноси развоју стабилног друштва
- доприноси побољшању квалитета живота
- подстиче учешће грађана у животу заједнице
- мења свест и ставове људи према личном ангажовању
- развија хуманост, солидарност и толеранцију

У Србији, волонтирање није развијено у толикој мери, међутим установе и организације које ангажују волонтере бележе знатне уштеде и економску добит.

Успостављањем правног оквира за ангажовање волонтера у Србији биће створени и предуслови за покретање организованих волонтерских програма. Да би у нашој земљи волонтеризам био признат у довољној мери, потребно је изградити поверење установа према ангажовању волонтера. Последњих неколико година у нашој земљи је покренуто више програма и пројеката заснованих на волонтерском раду, а у неким градовима у Србији основани су волонтерски центри.

Друштвена и економска корист од волонтерског рада је несумњива. У Европи волонтира више од 100 милиона људи. У Пољској, 18 процената становништва, у Ирској и Немачкој више од 33 одсто. У Великој Британији волонтира 38 одсто становништва (извор: Приручник за рад са волонтерима: локална заједница и волонтери, Нови Сад 2007).

Међутим, без обзира на општу тежњу да се подстакне волонтеризам, код нас још постоје отпори и сумње у успешност програма и пројеката заснованих на добровољном, бесплатном раду.

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање са могућностима у окружењу за спровођење волонтерских акција

15.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

20 минута

Активност:

Припрема резултата истраживачких тимова

Представници истраживачких тимова који су састављени на 11. часу припремају резултате до којих су дошли – потребе окружења за волонтерским акцијама и волонтерске акције које су већ у току.

20 минута

Активност:

Презентовање резултата истраживачких тимова

5 минута

Активност:

Уочене потребе окружења за волонтерским акцијама

После саопштења резултата истраживања, наставник резимира уочене најважније потребе окружења за волонтерским акцијама. Најављује да ће следећег часа ученици бирати волонтерске акције које могу покренути или којима се могу прикључити и да до тада свако размисли на који начин би могло да се одговори на потребе окружења за волонтерским акцијама.

ЦИЉ ЧАСА:
Припремање ученика за извођење волонтерске акције

16.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

15 минута

Активност:
Предлагање волонтерске акције

На основу прикупљених података о потребама за извођење волонтерских акција, ученици предлажу акције које би могли да реализују у наредна три часа. Наставник записује све предлоге на табли. Ученици бирају коју волонтерску акцију желе да спроведу. Нагласак је на добровољном избору који праве ученици појединачно, што отвара могућност за већи број акција које ће се реализовати.

15 минута

Активност:
Припрема за реализацију волонтерске активности

Пре него што ученици почну да реализују волонтерску акцију, неопходно је да се изврши анализа планиране волонтерске акције. Наставник дели ученике у групе, у зависности колико ће акција одељење реализовати. Потом ученици у групама анализирају предстојећу волонтерску акцију тако што пролазе кроз следећа питања:

1. Које су снаге групе која ће реализовати акцију?
2. Које су слабости групе која ће реализовати акцију?
3. Које су препреке за извођење изабране волонтерске акције?
4. Које су могућности за превазилажење препрека у извођењу волонтерске акције коју су ученици изабрали?

15 минута

Активност:
Представљање анализе и завршни избор

Групе представљају своју анализу и ученици се опредељују за волонтерску акцију у коју би желели да се укључе или да је покрену.

ЦИЉ ЧАСА:

Реализација различитих волонтерских акција

17.
ЧАС

18.
ЧАС

19.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

Активност:

Извођење волонтерских акција

Ученици имају три часа (три недеље) на располагању за извођење одабране волонтерске активности.

ЦИЉ ЧАСА: Анализирање изведених волонтерских акција

20.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

45 минута

Активност:

Анализе волонтерских активности које су ученици реализовали

Ученици анализирају волонтерске активности које су реализовали и припремају резултате за следећи час тако што имају у виду следећа питања:

1. Шта су урадили, коју активност су извели?
2. Да ли су задовољни активношћу коју су обавили?
3. Како су се осећали приликом реализације активности?
4. Да ли је било неких потешкоћа док су обављали активност?
5. Шта би променили за следећи пут?
6. Шта су научили из учешћа у обављању активности?

Ученици припремају да своје резултате представе било на постеру, зидним новинама, да напишу чланак за школске новине, чланак за локалне новине, да то представе родитељима и стручним органима школе – ученици сами одабирају начин на коју ће то учинити.

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање са волонтерским акцијама које су ученици спровели Слављење урађеног

21.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

30 минута

Активност:

Презентација анализе волонтерске активности

У овој активности представници група приказују резултате рада са претходног часа.

10 минута

Активност:

Резиме наставника о оствареним активностима

5 минута

Активност:

Игрица за крај – слављење урађеног

Ученици седе или стоје у кругу. Један ученик даје ритам тапшања. Почиње једним пљеском, који понавља ученик са десне стране, и тако редом. Пре него што се круг затвори, ученик који је почео тапшање мења ритам тако што, на пример, два пута брзо пљесне. Ученик с десне стране увек понавља оно што ученик с његове леве стране ради, тако да се створи различит степен звукова слављеничког тапшања.

ЦИЉ ЧАСА:

Упознавање с историјским контекстом развоја државе
Разумевање неопходности постојања државе као организације

22
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Порекло и функција државе (Прилог 1 / за наставнике)

Шира литература за наставнике

Текст „Држава”, Милан Матић, Енциклопедија политичке културе, ред. М. Матић и М. Подунавац, Савремена администрација, Београд 1993, стр. 266 – 274

ОПИС АКТИВНОСТИ

15 минута

Активност:

Неопходност постојања државе

Ученицима рећи да ће се на следећим часовима бавити државом као најсложенијом заједницом у којој живимо и њеним развојем кроз историју. Ученици се поделе у групе и добијају задатак да замисле једно насеље у ком живе људи и где не постоје никаква правила. Свако живи сам за себе, понаша се онако како он хоће и ради онако како мисли да треба да ради. Свако брине искључиво за себе и своју најужу породицу. У том насељу не постоје закони, нема полиције ни судија. Једини закон је закон јачег. Ученици у мањим групама дискутују и своје закључке представљају сликовито на постерима.

15 минута

Активност:

Представљање резултата рада група

15 минута

Активност:

Дискусија са ученицима

После представљања резултата рада група, наставник води разговор са ученицима и наглашава следећа питања: Шта би било уколико држава не би постојала? Зашто нам је потребна држава? Шта држава обезбеђује својим грађанима? Како би требало да се регулише живот у сложеној заједници?... Служећи се Прилогом 1, наставник резимира дискусију указујући на то да је живот у сложеним заједницама немогућ уколико нема договора и правила. Тада би настао неред и анархија у којој престаје владавина било каквог закона. Држава постоји да би заштитила природна права сваке особе и осигурала да њени грађани не чине један другом ништа што не би желели да и други њима чине. Такође, држава осигурава да се остварују права грађана.

ПОРЕКЛО И ФУНКЦИЈЕ ДРЖАВЕ

Порекло државе

Друштво као организована група људи удружених у једну заједницу старије је од државе као политичке организације тог друштва. Као политичка заједница, држава је настала у далекој прошлости првобитних друштава кад се осетила потреба да се у друштву обављају одређене функције које нису природан изданак спонтаног удруживања. Одлике људске природе (спремност на кршење моралних норми и друштвених правила понашања) и карактеристика друштвених услова опстанка (чињеница да постоје оскудни природни ресурси и добра потребна за живот) условили су потребу за успостављањем неког механизма који би обезбедио сигурност и опстанак свих. Све сложенији послови и односи у првобитним друштвима захтевали су једну организацију која би бринула о најопштијим интересима свих, односно управљала друштвом као целином. Тако је настала држава као посебна политичка установа.

О пореклу и времену настанка организације за управљање друштвом постоје бројна објашњења и претпоставке (веома је тешко, ако не и немогуће утврдити тачно како и у ком тренутку је таква организација настала) из којих се једино може закључити да је порекло државе у некој врсти унутрашњег или спољашњег сукоба (ради окончања унутрашњих сукоба или одбране од спољног непријатеља, концентришу снаге и формира се један апарат принуде). Поред ових објашњења постоје и друге претпоставке и размишљања која наглашавају чињеницу сарадње. Тако је могуће претпоставити да су државе настајале или као последица сукоба (теорије силе) или резултат спремности на сарадњу (теорије друштвеног уговора). Теорије силе наглашавају хијерархију и насиље као конститутивни чинилац настанка државе, док теорије друштвеног уговора наглашавају једнакост и споразум.

Иза ових претпоставки о пореклу државе леже темељнија питања о самој сврси државе. Тако се, с обзиром на значај питања, као што су природа, сврха и легитимни домен деловања државе, а из угла савремене демократске државе, проблем стварног историјског порекла државе показује ирелевантним за питање њеног карактера, а на значају добијају нормативна објашњења која имају у виду питање каква држава треба да буде и која је сврха њеног деловања. У том смислу се наглашавају теорије сарадње које претпостављају да су се људи удружили да би остварили неке своје заједничке интересе који стоје у основи оправдања државе и њене власти. У том смислу је прикладно, без обзира на стварно историјско порекло државе, говорити о њеним морало-логичким основама, јер самим тиме говоримо о сврси државе, што је много значајније него како је она фактички настала. Уосталом, и многа разматрања о пореклу друштва и власти још од антике, преко средњег века, до модерног доба, мање су имала за циљ утврђивање стварног порекла, а више оног претпостављеног које би онда послужило као основ политичке лојалности, политичке обавезе и оправдања државе, односно које би одговорило на питање „Зашто треба да слушах државну власт?“ У том смислу је и теорија друштвеног уговора, теорија политичке обавезе која одговара на ово питање тако што наглашава да удружени појединци из сопственог интереса очувања свог живота, слободе и својине стварају државу, што је основ њеног оправдања (легитимности) и подржавања. Држава дакле настаје и делује онда када појединци не могу сами непосредно да остварују мир и сигурност и делује само у оним областима у којима није могуће узајамном добровољном сарадњом појединаца координирати њихова индивидуална деловања, већ је за то неопходна (државна) принуда.

Функције државе

Држава је организација која уређује неке области заједничког живота и брине се о заједничким интересима и јавном добру. Прва функција државе, историјски и логички, јесте функција сигурности (појединаца и њиховог власништва) и безбедности (спољне безбедности друштва). Да би уопште постојала и била у могућности да обавља ове основне задатке, држава мора да се обезбеди и од унутрашњих сукоба и отпора, као и од спољне опасности. То се остварује не само монополем силе него и правним поретком којим се уређују међусобни односи грађана и односи грађана са државом. Правним поретком и политичким устројством се обезбеђује ограничење употребе легитимне силе државе и одређује обим

слободе грађана у који држава не сме да задире, већ, напротив, да га гарантује. То су основна људска права на живот, својину и слободу, али су у савременој држави томе додата и нека нова, тзв. социјално-економска права. Историјски, мењало се легитимно подручје деловања државе. Стварни развој друштва и државе у 19. и 20. веку ишао је у правцу све већег ширења области у којима држава преузима улогу организатора и реализатора задовољења неких потреба становништва, као што су опскрба водом, струјом, грејање, уклањање отпада, брига о здрављу, образовању, итд. Тако је историја модерне државе начинила пут од тзв. минималне или либералне државе из 19. века (тада је подручје државног деловања схватано веома уско и било је сведено на сигурност и безбедност, односно на правни поредак) до тзв. социјалне државе или државе благостања 20. века (подручје државног деловања простире се веома широко захватајући многе области друштвеног живота) да би се почетком 21. века клатно поново померало ка нешто умеренијем облику, на средини између ова два екстрема.

С обзиром на историјске облике, модерна држава се појављује у неколико политичких облика: апсолутна држава, конституционална држава, минимална држава, демократска држава, социјална држава и тоталитарна држава.

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Појам и обележја државе (Прилог 1 / за наставнике)
- Пример за игре асоцијација (Прилог 2 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

10 минута

Активност:
Појам државе

Ученицима се постави питање: шта они мисле, шта поседује свака држава. Наставник питањима наводи ученике да дођу до три елемента који чине државу: територија, становништво и суверена власт. Потом на табли запише дефиницију: *Држава је организација са владавином на једном простору који се сматра њеном државном територијом и који настанује одређено становништво.*

Наставник даље подстиче ученике да се присете шта су симболи једне државе (химна, застава, грб).

20 минута

Активност:
Обележја државе

Наставник подели ученике у групе и даје им да извлаче цедуљице с именима држава. Потом замоли ученике да осмисле представљање тих држава кроз цртеже, песму, игру, језик, асоцијације. Ученике позвати да се ослоне на своја претходно стечена знања из књига, са филма, музике коју слушају, предмета, као што су географија, историја, страни језици. Наставник такође може поделити ученицима унапред припремљене кратке податке о државама које је одабрао, њиховом главном граду, језику који се говори, мапом државе, сликом заставе, познатим личностима...

15 минута

Активност:
Представљање резултата рада група

Варијанта активности: Наставник може осмислити игре асоцијација на великом хамер папиру. Пример једне од могућих асоцијација дат је у Прилогу 2.

ПОЈАМ И ОБЕЛЕЖЈА ДРЖАВЕ

Појам државе

Људи припадају бројним друштвеним удружењима, организацијама и заједницама, као што су цркве, спортски клубови, политичке странке, професионалне организације (правника, економиста, филозофа, наставника, глумаца, итд.), пословна удружења (удружење послодаваца, удружење предузетника, синдикати), удружења љубитеља животиња или љубитеља неког хобија, итд. Држава такође представља једну од друштвених организација или заједница, и то политичку организацију која је организована на заједничким интересима њених чланова. Али за разлику од других политичких организација, као што су, на пример, странке, државу карактерише то што једино она од свих удружења и организација има монопол принуде у одређеном друштву.

Држава је организација са делотворном владавином на једном простору који се сматра њеном државном територијом и који настањује одређена популација. Зато су територија, становништво и власт три основна елемента државе. Једино држави су њени чланови дали право да врши принуду и користи силу да би одржала ред, мир и поредак. Државу, отуд, чини скуп установа са правом да доноси и спроводе правила која ће важити за све на тој територији и која служе за упражњавање принудне власти у корист целокупног друштва, односно народа који живи на тој територији. Ту принудну власт чине тела која доноси правила или законе (скупштина) и она која их спроводе и координишу деловање различитих државних органа, као што су управна служба или бирократија, судови, војска и полиција.

Упркос постојању неколико миленијума, држава нема дугу историју, јер је много дужи период у ком су људи живели у друштвима без државе. Иако израз „држава” обично подразумева све организације власти у историји, он се појавио када и модерна организација власти и најчешће се користи да би се означила *модерна држава*.

Два су могућа приступа појму државе: 1) *чињенични* или *емпиријски* и 2) *нормативни* приступ. Први приступ се пита шта држава фактички јесте, односно шта државу чини државом, а други која обележја би држава требало да има да би се сматрала државом.

1) *Емпиријско* схватање државе разликује три неопходна елемента сваке државе: а) народ (становништво), б) територију и в) власт.

а) *Народ* чине сви људи на територији државе који су потчињени њеној власти и везани њеним законима. Тај народ не мора да припада истој раси, нацији или вери, нити да говори истим језиком, али је за опстанак државе важна лојалност већине становништва држави којој припада. Трајна веза појединаца са државом, која подразумева посебан међусобни однос заснован на узајамним правима и обавезама, представља *држављанство*, као ознаку припадности одређеној држави, на основу чега држављанин има извесна очекивања од своје државе (да обезбеђује његова права на живот, својину, слободу и сигурност или грађанска, политичка и социјално-економска права, као и она од њега (да служи војни рок, да буде лојалан њеним законима, да плаћа порез, итд.). Поред држављана, на тој територији живе и (привремено или стално насељени) странци, припадници друге државе, као и људи без држављанства (апатриди) и они с два држављанства (бипатриди)

б) *Територија* државе представља целовит (обично повезан) простор који на Земљи заузима једна држава. Државном територијом се осим копна сматра и ваздушни простор, као и приобалне воде. Ова територија се омеђује границом.

в) Држава као друштвена организација разликује се од других друштвених организација по „монопољу силе”, односно политичке моћи или *власти*, што одређује и карактер организације државног апарата и функције које он обавља у друштву. Коришћење силе (војска, полиција, судови... новчане и затворске казне, итд.) није једино средство државе, али је оно које се једино њој признаје као оправдано (легитимно) и законито (легално) и зато је једино за њу специфично.

Обележја државе

Неколико је обележја ове власти која је чине државном: сувереност, деперсонализованост и легитимност. Првенствено њено обележје је *сувереност*, што значи да држава поседује највишу власт на одређеној територији, која нема никакве друге власти изнад себе, нити неку себи равну власт на тој територији. У том смислу се говори о спољној суверености (она се испољава у независности) и унутрашњој суверености. Државна власт је такође и *деперсонализована* за разлику од персонализоване власти, каква је власт била у већем делу историје државе (у предмодерно доба, античке и средњовековне државе). То значи да власт државе није везана ни за једну личност (цара, краља или кнеза), већ се заснива на праву, што значи да се у свом поступању органи државне власти не руководе самовољним налозима неког појединца или групе, него безличним и прецизним правним правилима и поступцима (процедуре). Власт се заснива на закону и врши се по принципу владавине закона, а не владавине људи. Следећа одлика државне власти јесте *легитимитет* или *легитимност*, што значи да су државну власт признали и прихватили грађани. Ниједна држава не може дуго да опстане уколико би се ослањала само на силу и принуду. Та сила и принуда морају бити оправдани, односно већина грађана треба да прихвата и признаје њену власт из било ког разлога.

2) *Нормативни приступ*. Већ са карактерисањем државне власти као легитимне излази се из поља чињеничног описа државе (народ, територија, власт) и улази у поље вредновања, то јест процењивања њене прихватљивости. Овај приступ одређењу појма државе полази од питања каква власт треба да буде да би била призната и прихваћена као легитимна државна власт, то јест колико је у сагласности са неким моралним и политичким принципима (као што су слобода, једнакост, људско достојанство, сагласност, правда, демократија, владавина права...) који је чине ваљаном, оправданом и пожељном.

Емпиријско и нормативно одређење државе су неодвојиви. Зато појмовно одређење државе претпоставља не само опис државе на основу одлика постојећих политичких заједница него и истраживање колико су оне у сагласности са једним пожељним обликом, па се у нормативном одређењу државе тражи испуњење и одређених вредности. То се постиже тзв. теоријом друштвеног уговора као претпоставком о пореклу друштва и државе, према којој држава настаје као производ споразума појединаца који успостављају органе власти да би осигурали своју сигурност и слободу.

У овом правцу се у новије време крећу и процеси у међународном праву. У међународном праву се углавном рачуна на чињеничко или емпиријско схватање државе, односно држави се приступа реалполитички, што подразумева да се државом сматра она политичка заједница у којој се спроводи ефективна власт на одређеној територији и над одређеним становништвом без обзира на природу и особине те власти. Овакво полазиште у међународном праву је основ међународног признања држава према принципима међународног права садржаним у *Међународној конвенцији о правима и обавезама држава* из 1933. године, према којој државу карактеришу „трајно становништво, одређена територија, влада и способност да ступа у односе са другим државама”. Савет министара Европске заједнице је, међутим, децембра 1991. године у *Декларацији о принципима признања нових држава у Источној Европи и Совјетском Савезу* утврдио начела за признање нових држава источне Европе подразумевајући да, осим овог реалполитичког услова фактичког упражњавања власти, као основа за признање државе, морају да се задовоље и неки морални и политички принципи као што су: људска права, владавина права и демократија.

ПРИМЕР ЗА ИГРЕ АСОЦИЈАЦИЈА

Колона А

1 ВАЗДУШНИ ПРОСТОР

2 ПРИОБАЛНИ ПОЈАС

3 КОПНО

4 ГРАНИЦА

Колона Б

1 НАРОД

2 ГРАЂАНИ

3 ПОПУЛАЦИЈА

4 ЉУДИ

ТЕРИТОРИЈА

СТАНОВНИШТВО

ДРЖАВА

ВЛАСТ

ПРАВНИ ПОРЕДАК

Колона В

1 ВАЗДУШНИ ПРОСТОР

2 ПРИОБАЛНИ ПОЈАС

3 КОПНО

4 ГРАНИЦА

Колона Г

1 НАРОД

2 ГРАЂАНИ

3 ПОПУЛАЦИЈА

4 ЉУДИ

ЦИЉ ЧАСА: Разумевање неопходности постојања власти

24.
ЧАС

Шира литература за наставнике

Текст „Власт”, Чедомир Чупић, *Енциклопедија политичке културе*, ред. М. Матић и М. Подунавац, Савремена администрација, Београд 1993, стр. 1253 – 1258

ОПИС АКТИВНОСТИ

10 минута

Активност:

Неопходност постојања власти

Наставник подсећа ученике на неопходност постојања државе као организације. У свакој држави мора постојати организација власти која доноси одлуке по којима се сви управљају. Наставник подсећа ученике на час „Заједнице у којима живимо” и закључке које су ученици донели о регулисању права и обавеза у различитим заједницама и начинима одлучивања у њима.

10 минута

Активност:

Облици владавине

Ученике поделити у три групе (прва – одлучивање појединца; друга – одлучивање мање групе; трећа – одлучивање већине) и дати им задатак да нађу предности и мане начина одлучивања који су добили за задатак.

15 минута

Активност:

Представљање резултата рада група

10 минута

Активност:

Резиме наставника

Наставник резимира да су људи дуго веровали да је најважније ко влада и да то треба да буде најспособнији или најхрабрији међу њима. Кроз историју, поставило се питање да ли је праведно да одлуке доноси само један владар или мања група људи, па макар они били најпааметнији и најспособнији. На наредним часовима потражиће се одговори на ова питања и приближити искуство које је научило људе да је битније како се влада него ко влада.

ЦИЉ ЧАСА:

Разумевање неопходности и сврхе ограничења власти
Упознавање са начинима ограничења власти (владавина закона)

25.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Картице за симулацију (Прилог 1 / за ученике)
- Владавина закона – ПРИМЕРИ (Прилог 2 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

30 минута

Активност:
Симулација

Наставник позива шест добровољаца и даје им картице с описаним улогама које ће симулирати (Прилог 1). Симулација се одвија на дан када *владар* – добар човек и храбар војсковођа с ауторитетом – прима своје поданике. Поред владара, ту су и *министар* у његовој влади – спроводи реформе које нису у складу са законом, али обезбеђују владару мирну и сигурну владавину; познати *филозоф* и критичар који је власник најчитанијих новина; сиромашни *просјак*; школски *друг* владара са којим се није видео од детињства и незапослена млада *особа*.

Ученици имају неколико минута да се заједно припреме за своје улоге. Нагласите да сваки поданик кад излази пред владара треба да се представи и каже ко је и зашто долази. То је важно да би владар знао како да одговори сваком од њих. „Владару” нагласите да је важно да покаже да је добар човек, али да одлуке доноси на основу својих интереса а не на основу прописа. Остали ученици не знају како ће се одиграти симулација. Они посматрају симулацију и добијају задатак да забележе шта су запазили.

15 минута

Активност:
Дискусија са ученицима о неопходности ограничења власти

После изведене симулације, наставник организује разговор са ученицима. Питања која наставник може поставити су: Које сте улоге препознали? Какав је човек владар? Које су добре особине владара? Шта вам се не допада код овог владара? На основу чега владар доноси одлуке? Каква је позиција људи који живе у таквом друштву? Какво је то друштво у којем један човек доноси одлуке и спроводи их?

Наставник резимира да је за овакво друштво карактеристично да појединац концентрише огромну моћ у својим рукама и да је користи како би се одржао на власти. Стога је неопходно *ограничити власт* тако што ће друштво донети *правила* према којима ће се управљати. Овакво друштво подразумева *владавину закона*, а не људи. Уколико власт крши ова правила и процедуре или она не постоје, онда се ради о *неограниченој власти* према самовољи владара.

КАРТИЦЕ ЗА СИМУЛАЦИЈУ

ВЛАДАР показује разумевање за своје поданике и жели да им покаже како је он пре свега добар човек. Ипак, као и сваком човеку, неки људи су му мало дражи од других, као на пример његов школски друг кога није видео одмалена и са којим је заједно играо фудбал. Такође, од неких људи има више користи него од других. Тако, на пример, *министар у његовој влади* осигурава владару мирну и сигурну владавину, а *познати филозоф и критичар*, власник најчитанијих новина, обећава блажу јавну критику. Како владар не може баш свима да изађе у сусрет, *незапослена млада особа* и *сиромашни просјак* остају ускраћени за помоћ.

МИНИСТАР

Долази на састанак код владара и тражи нову резиденцију у којој би живео. Стара је постала премала за њега и његову свиту, а сем тога нема довољно велико двориште у ком би се одржавали балови. Све то утиче на министрово психичко и физичко здравље и стога се плаши да неће моћи више да обавља своју функцију како треба.

ПОЗНАТИ ФИЛОЗОФ И КРИТИЧАР

Долази код владара и тражи новац за реконструкцију штампарије чији је власник. Дискретно га уцењује објављивањем текста у новинама, који би обзнанио праву позадину економских реформи које владар жели да спроведе, а које нису у складу са законом.

ШКОЛСКИ ДРУГ

Владар је његов школски друг из детињства кога није видео годинама. Долази код владара да га моли за услугу (да му запосли ћерку или нешто друго) и стално се позива на њихово дружење из младости.

НЕЗАПОСЛЕНА МЛАДА ОСОБА

Долази да разговара са владаром и моли га да јој обезбеди било какав посао јер је чула да је претходном молиоцу обећао посао за ћерку.

СИРОМАШАН ПРОСЈАК

Долази код владара и моли га да му обезбеди бољи простор за становање јер живи у врло лошим условима.

ВЛАДАВИНА ЗАКОНА – ПРИМЕРИ

- „Оне који се обично називају управљачима прозвао сам сада слугама закона, и то не зато што желим да уведем неке новотарије у давању назива, него зато што сам убеђен да управо од тога више него од ичега другог зависи и спас државе као и томе супротно (то јест пропаст - И.В.). Јер у држави где закон зависи од власти управљача и где он сам нема снагу, ја видим да је спремна пропаст. А у држави где је закон господар управљача, и где је власт потчињена законима, ја добро видим да постоје и спас и срећа и све благодети које богови дадоше државама.” (Платон, *Закони*, 715д)
- „Да ли је корисније потчињавати се најбољем човеку или најбољим законима? Они који сматрају да је у интересу државе да њоме управља краљ држе да закони дају само опште одредбе, а не предвиђају све појединачне случајеве, па је стога, као уосталом и у свакој другој вештини, наивно управљати се само по прописима... Свакако да они у чијим је рукама власт треба да знају и оне опште одредбе. Али јачи је онај у коме уопште нема страсти него онај ко их по својој природи има. Закон је, дакле, без страсти, а свака људска душа, напротив, мора да их има.” (Аристотел, *Политика*, 1268а)
- „Закон је краљица свих ствари, како смртних, тако и бесмртних.” (Пиндар, *Nomos Bazilikeus*)
- „Када државом управљају закони, ствари ће се просто одвијати у њиховом редовном правцу... Када се и владар и министар, и надређени и подређени, и племић и обични, сви покуравају закону, ово се назива Велика Добра Власт” (Куанг Чунг 7. век п. н. е.)
- „Omnes legum servi sumus uti liberi esse possimus.” (Да бисмо били слободни, треба да служимо законима – или, да будемо слуге закона) (Цицерон, *Pro Kluentio*, 43)
- Сер Едвард Коук упозорава парламент да „пусти да се све ствари мере златним и несавитљивим штапом закона, а не неизвесним и вијугавим ужетом дискреционе власти”. (II део *Института закона Енглеске*)
- „Циљ закона није да укине или ограничи, већ да очува и увећа слободу. Јер у свим државама створених бића подобних за законе, тамо где нема закона нема ни слободе. Јер, слобода значи бити слободан од ограничења и насиља других, што није могуће тамо где нема закона. Али, слобода није, као што нам се каже, слобода сваког човека да чини што му је воља – јер ко би могао да буде слободан кад ћеф сваког другог човека може њиме да господари? – већ слобода да како му је воља располаже и управља својом личношћу, делатностима, поседима и целокупном својином у оквиру овлашћења оних закона којима је подвргнут, и да у томе не буде потчињен арбитрарној вољи другога, већ да слободно следи своју властиту.” (Џон Лок, *Друга расправа о влади*, од. 57)

ЦИЉ ЧАСА: Упознавање са појмом демократија
Упознавање са начинима ограничења власти
(демократска правила и процедуре)

26.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Демократија и демократско одлучивање
(Прилог 1 / за наставнике)

Шира литература за наставнике

Текст „Демократија”, Милан Матић, *Енциклопедија политичке културе*, ред. М. Матић и М. Подунавац, Савремена администрација, Београд 1993, стр. 198–229

ОПИС АКТИВНОСТИ

10 минута

Активност:

Непосредна и представничка демократија

Наставник упознаје ученике са изворним значењем речи демократија (настала од грчких речи *demos* – народ и *krateo* – владати, владавина) – у најширем значењу владавина народа. У античкој Грчкој су сви слободни грађани доносили најважније одлуке које се тичу њихове државе. У суштини то је било могуће јер је мали број људи сматран слободним. Жене, робови и странци нису могли гласати.

Данас је тешко омогућити да сви грађани непосредно учествују у одлучивању. Стога бирамо наше представнике и овлашћујемо их да доносе одлуке у наше име. С обзиром на то да доносе одлуке у наше име о питањима од значаја за нас, веома је битно какав ће бити поступак избора наших представника.

30 минута

Активност:

Поступак избора представника

Како би се избор представника сматрао демократичним, поступак избора представника треба строго регулисати и контролисати да ли су сви имали могућност да се кандидују, да ли су сви кандидати имали једнаке услове за представљање, да ли су сви имали могућност да бирају своје представнике, да ли су представници изабрани већином гласова... Избори су најважнији начин учешћа грађана. На тај начин се изабраним представницима даје легитимитет, односно указује поверење.

Уколико постоји ученички парламент у школи, анализирајте са ученицима поступак избора представника према претходно наведеним критеријумима који омогућавају учешће у доношењу одлука најширег могућег круга ученика на које се те одлуке односе. Потом осмислите препоруке за унапређење праксе избора представника ученика. Нагласите да ћете се у блоку о ученичком парламенту више бавити овим питањем.

Уколико не постоји ученички парламент, демократском процедуром одабрати ученика/ке који ће бити представник/ци за разговор са стручном службом и управом школе о оснивању ученичког парламента. Организујте гласање, са номинацијама, гласачким листићима, гласачким кутијама, изборном комисијом... Упознајте на тај начин ученике с процедуром гласања. И у овом случају нагласити да ћете се у блоку о ученичком парламенту више бавити овим питањем.

5 минута

Активност:

Појам демократије

Наставник помоћу Прилога 1 резимира да се под појмом демократије подразумевају правила која омогућавају учешће у доношењу одлука најширег могућег круга људи на које се те одлуке односе. Ово је уводна, такозвана минимална дефиниција демократије. Минималним одређењем демократије можемо демократију да разликујемо од других облика владавине у којој одлуке доноси један (или мањина) на ауторитаран начин (не обазире се на било каква правила) и произвољно (према сопственом нахођењу), без могућности било каквог учествовања оних којих се те одлуке тичу. Постојање правила демократског одлучивања јесте нужан, али не и довољан услов да бисмо говорили о демократији и зато се демократија не сме сводити само на процедуру. Најавите ученицима да ће на следећем часу бити речи о додатним претпоставкама демократије.

ДЕМОКРАТИЈА И ДЕМОКРАТСКО ОДЛУЧИВАЊЕ

Почетна (уводна, полазна или минимална) дефиниција демократије од које се полази у овој радионици јесте да је демократија скуп процедуралних **правила** за доношење **колективних одлука**, који омогућава **најшире** могуће **учешће** заинтересованих или оних којих се те одлуке тичу (подразумевајући и њихову контролу процеса одлучивања). Реч је о минималној дефиницији, јер се она односи на минимум услова да би се неко одлучивање могло назвати демократским. Она се још зове и **формалном** дефиницијом, јер се демократија у њој одређује **формом** у којој се демократско одлучивање одвија, или начином на који се одлука доноси. Ту форму представљају правила процедуре која се морају задовољити да би нека одлука била донета на демократски **начин** (или у демократском облику). Како су ту важне пре свега процедуре (то јест поступци), то се ова дефиниција још назива и **процедуралном** дефиницијом демократије. Да би се неко одлучивање сматрало демократским, важно је само да је одлука донета на демократски начин (поштовањем правила процедуре) без обзирања на садржај и квалитет одлука које се доносе. Из тих разлога се и ради о **минималној** дефиницији демократије.

Ова процедура је **нужан**, али **не и довољан** услов да бисмо говорили о демократији и зато се демократија не сме сводити само на процедуру. При том, не сме се заборавити да без демократских правила нема демократије. Оно више што је потребно да би демократска процедура довела до демократије у ширем смислу (до вишег степена демократије), јесу додатни услови, претпоставке и установе. Када се у друштву успоставе и ти додатни елементи, тада се добија **шири појам** демократије.

Минималним одређењем демократије добијамо могућност да демократију разликујемо од аутократије у којој одлуке доноси један (или мањина) на ауторитаран начин (не обазирјући се на било каква правила) и произвољно (према сопственом нахођењу), без могућности било каквог учествовања оних којих се те одлуке тичу.

Постојање демократских правила и процедура које треба да се следе приликом одлучивања, као и постојање контроле њиховог поштовања, представља гаранцију да они који доносе колективне одлуке неће одлучивати арбитрарно ни произвољно.

Када се говори о скупу **процедуралних** правила, мисли се на скуп **основних** (примарних) правила којима се утврђује **ко је овлашћен** да доноси колективне одлуке и на основу којих **процедура**, то јест на који унапред прописан начин. У те демократске процедуре, између осталих, убрајају се: опште право гласа, слободни и поштени избори, принцип представништва (већинско или пропорционално представљање), владавина права, уставност и законитост, гарантовање и судска заштита основних људских права и слобода, итд.

Када смо на овај начин одвојили демократске од недемократских начина одлучивања и управљања (аутократије), онда се о демократији може говорити само као о нечему што се разликује у степену развијености, а не о нечему чега има или нема (јер се у последњем случају уопште не ради о демократији). Друго што треба имати на уму јесте да демократија није никакав модел или шаблон који само једном треба заувек применити, него да се ради о процесу демократизације. То је нарочито важно за друштва у транзицији или тзв. транзициона друштва у којима се тек рађа демократија. Транзиција и представља процес преласка из недемократског у демократски поредак кроз дуготрајан **процес демократизације**. Почетак демократизације или почетни ступањ развоја демократије представљају тзв. **изборне** демократије у којима су успостављени само неки почетни предуслови и неке основне процедуре (политички плурализам, вишепартијски систем, слободни и поштени избори). Успостављање даљих претпоставки и установа демократије (владавина права, уставност и законитост, подела власти, независни медији, тржишна економија, развијено грађанско друштво, итд.) ствар је даље демократизације која води ка **консолидованој** демократији, што значи да се демократија као систем учврстила и да се њен даљи развитак у више степене демократије одвија без веће опасности да се поново западне у недемократски поредак.

Предности демократије су:

1. омогућава друштвено одлучивање, чиме се избегава сукоб, хаос и диктатура
2. њена основна предност је да омогућава **промену** власти (односно сукцесију) на **миран** начин.
3. увећава одговорност власти, јер је власт изборна, контролисана и уравнотежена
4. сваки појединац бира и може да буде биран.

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Начини ограничења власти
(Прилог 1 / за ученике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

5 минута

Активност:
Ограничена власт

Подсетите ученике на претходна два часа. С обзиром на то да у демократији грађани поседују највишу власт и указују поверење путем избора својим представницима да врше ту власт, важна одлика демократије јесте да је власт представника грађана ограничена и јавно контролисана. И када су представници изабрани, грађани и даље треба да прате како обављају своју дужност.

15 минута

Активност:
Начини ограничења власти

Поделите ученике у онолико група колико ћете термина обрађивати. Ученици су се до сада у пракси сусретали са концептом владавина права, демократска правила и процедуре, људска права, цивилно друштво, али се можете одлучити и за друге термине уколико сматрате да ваша група ученика може одговорити на задатак. Дајте свакој групи по један термин и замолиите их да продискутују како га разумеју и на који начин та претпоставка ограничава власт, односно ограничава могућност злоупотребе власти.

20 минута

Активност:
Представљање резултата рада група

Нека један ученик представи резултате дискусије прве групе, оно о чему су се ученици усагласили и њихове евентуалне недоумице. Потом позовите остале ученике да изнесу своје мишљење о тој претпоставци. После тога пређите на представљање следеће претпоставке.

5 минута

Активност:
Резиме наставника

Сумирајте дискусију на основу Прилога 1. Успостављање даљих претпоставки и унапређивање установа демократије (уставност и законитост, подела власти, независни медији, развијено грађанско друштво...) представља ствар даљег развоја демократичности друштва.

НАЧИНИ ОГРАНИЧЕЊА ВЛАСТИ

Будући да у демократији грађани поседују највишу власт и указују поверење путем избора својим представницима да врше ту власт, важна одлика демократије јесте да је власт представника грађана ограничена и јавно контролисана.

1. **Владавина права** (подразумева владавину закона, а не људи, дакле, поштовање и примену закона, и да нико у држави не може бити изнад њих и владати противно законима).
2. **Подела власти** (поделом функција свака грана власти ограничава друге две).
3. **Демократска правила и процедуре** (подразумева „правила игре” која сви морају да поштују и на тај начин правила и процедуре ограничавају оне на власти да не могу владати мимо тих правила и процедура).
4. **Јавност – Медији** (медији и јавно мњење представљају ограничење и контролу власти самом чињеницом да су „око” које будно мотри на поступке власти).
5. **Грађанско друштво** (самим тим што делује слободно и релативно аутономно у односу на државу – власт, грађанско друштво представља ограничење власти, она не може да се меша у привреду, науку, културу, итд.).
6. **Цивилно друштво** (самоорганизовање грађана за остварење различитих интереса и потреба којима држава није спремна или није у могућности да се бави, као и активан утицај на власт који грађани врше кроз грађанске иницијативе, петиције, контролу власти и друге начине политичког и непolitичког деловања представљају ограничење власти).
7. **Људска права** (како су гарантована уставом и заштићена различитим механизмима, власт не сме да их нарушава и отуд су ограничење власти).
8. **Уставност или уставно ограничење власти** („конституционализам”) ограничава власт циљевима (надлежностима које су јој уставом додељене) и средствима (начинима на који, опет, уставно може да их остварује).
9. **Социјални** (многа удружења и организације који делују у грађанском друштву независно од државе) и политички плурализам (вишепартијски систем) спречава да се друштву наметне једно начело организовања или пак монопол једне партије, па тиме представљају ограничење власти.
10. **Регионализам и децентрализација власти** (посебно локална самоуправа) представљају ограничење тиме што је децентрализовањем извршено распрострањавање или дисперзија власти на више центара одлучивања (на покрајинском, регионалном, општинском нивоу) и тиме онемогућено да сва власт буде концентрисана у једном центру.

ЦИЉ ЧАСА: Разумевање сврхе поделе власти Упознавање са нивоима власти

28.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Подела власти (Прилог 1 / за наставнике)
- Нивои власти (Прилог 2 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

10 минута

Активност:
Власт у држави

Ученике поделити у групе и позвати их да наведу оне за које сматрају да имају власт у држави.

5 минута

Активност:
Подела власти

Током излагања група, наставник категорише одговоре на унапред припремљеној табели: на оне који доносе законе (правила) – законодавна власт (скупштина), који спроводе законе – извршна власт (влада, министарства и сл.) и они који брину о поштовању закона (судије). Наставник упознаје ученике са сврхом поделе власти, односно заштитом слободе и права грађана од њиховог нарушавања од стране власти. Основно оруђе за то је устав, највиши правни акт у држави, према којем се сви управљају и према којем се одређује уставност и законитост свих других прописа и одлука у држави. Уставом се пре свега дефинишу основна права и слободе грађана као носилаца врховне власти у демократији (народни суверенитет), а потом и регулишу односи и подела надлежности између ове три власти тако да ниједна не би задржала у поље друге и на тај начин присвојила и ујединила у једним рукама функције које треба да остану раздвојене.

5 минута

Активност:
Нивои власти

Државна територија Србије познаје неколико нивоа власти. Према Уставу Србије, територијалне јединице власти или територијалне заједнице су аутономне покрајине и јединице локалне самоуправе, односно градови и општине. Предности овако организоване структуре одлучивања у држави јесте: 1) већа осетљивост на локалне потребе; 2) боље задовољавање различитих потреба становништва; 3) већа делотворност власти; 4) веће учествовање грађана у управљању друштвом; 5) већа слобода с обзиром на то да плурализам овлашћења и нивоа власти онемогућава њену концентрацију у мало руку и злоупотребу власти.

25 минута

Активност:
Устав Србије

Поделите ученике у групе и дајте им примерак Устава Србије. Замолите их да пронађу ко је носилац врховне власти у држави и како су дефинисана питања поделе и нивоа власти. Циљ ове активности је да ученици виде текст Устава и да се коришћењем текста Устава упознају са концептима о којима се говорило.

Могућа активност: Уколико вам остане времена, било би добро да се ученици подсети на процес кроз који су прошли у шестом разреду када су проверавали уставност и законитост предложених мера. Такође анализирајте ком нивоу власти и којој грани према подели власти су се обраћали.

ПОДЕЛА ВЛАСТИ

Надлежности законодавне, извршне и судске власти

Основне функције власти су доношење закона, њихово извршавање (односно управљање заједничким пословима) и решавање спорова у друштву. Ако би све ове три функције власти биле усредсређене у истим рукама, тада би власт била тиранска или диктаторска („**Кадија те тужи, кадија ти суди**”). Због тога се ове три функције власти раздвајају и дају у руке различитим органима: овлашћење за доношење закона или законодавна власт **парламенту**, односно народној **скупштини**, њихово извршавање **извршној власти (влада)** која влада и управља по тим законима, а решавање спорова **судској власти** или судовима. Као што и наша пословица подразумева, крајња сврха поделе власти јесте да се **одбране слободе и права** грађана од њиховог нарушавања од стране власти. Основно оруђе за то су **устав** и закони. Уставом се на првом месту дефинишу основна права и слободе грађана као носилаца врховне власти у демократији (народни суверенитет), а потом и регулишу односи између ове три власти, тако да ниједна не би задирала у поље друге и на тај начин присвојила и ујединила у једним рукама функције које треба да остану раздвојене.

Ово регулисање међусобних односа три гране власти или њихово раздвајање врши се различитим надлежностима на која се законодавна, извршна и судска власт овлашћују уставом.

Надлежности **законодавне** власти су да:

- усваја устав и одлучује о његовој промени
- доноси законе (укључујући порезе и буџет)
- бира извршну власт
- контролише извршну власт (кроз посланичка питања, усвајањем или неусвајањем буџета и сл.)
- одлучује о промени граница, рату и миру, потврђује међународне уговоре, итд.

Надлежности **извршне** власти или владе су да:

- води политику државе и извршава законе и прописе
- доноси свакодневне одлуке ради спровођења закона и непосредно их спроводи
- предлаже скупштини законе и друге прописе
- подноси скупштини на потврду буџет
- образује стручне и друге службе за остваривање својих надлежности
- врши надзор над радом министарстава и других органа управе.

Надлежности **судске** власти:

- штити слободе и права грађана
- обезбеђује уставност и законитост
- решава спорове странака у спору
- суди прекршиоцима закона.

Судској власти је уставом посебно загарантована самосталност и независност од других двеју власти. Како је крајња сврха ограничења власти, па тако и њене поделе, гарантовање и очување основних права и слобода грађана, то је **независност** судске власти најважнији механизам којим се то постиже.

Посебне надлежности **уставног суда** као чувара уставности и законитости:

- одлучује о сагласности закона и других прописа са уставом (контрола аката законодавне и извршне власти)
- одлучује о сукобу надлежности између органа
- тумачи устав.

Механизми контроле и равнотеже власти

Овом поделом надлежности успоставља се **равнотежа** између три гране власти. То, пре свега, значи да свака има своју уставом одређену надлежност и не сме да преузима на себе овлашћења других власти, али и брани своја овлашћења од покушаја других двеју власти да их преузму. Значи, свака грана проверава и врши контролу других власти, што обезбеђује њихово међусобно ограничавање. Скупштина контролише владу самом чињеницом да је бира и разрешава, као и на друге наведене начине. Посебан део извршне власти представља **председник** републике. Поред функције представљања државе у иностранству, његове надлежности су елемент равнотеже власти, а састоје се у следећем: после изглашавања закона у скупштини, председник га потписује и тиме проглашава, при чему може да га не потпише и врати скупштини на поновно гласање (контрола законодавне власти). Може тражити од владе да објасни поједине своје одлуке (контрола извршне власти). Када је председник изабран на непосредним изборима, ова институција има исту снагу као и законодавна власт, јер председника бирају грађани непосредно, као и представнике за скупштину. С друге стране, законодавна власт има право да покрене његово смењивање ако сматра да је прекршио устав.

Посебан вид контроле власти представља уставни суд кроз своје надлежности, при чему је овлашћен да контролише одлуке свих других органа власти у погледу њихове сагласности са уставом и законима и тиме их држи у границама њихових надлежности.

Ипак, иако су им надлежности раздвојене и једна другој супротстављене, ове гране власти врше **заједно** функцију владања, што осигурава **јединство управљања** земљом.

НИВОИ ВЛАСТИ

Државна територија познаје неколико нивоа власти као последицу административно-политичке поделе земље. То значи територијално-политичку и административну поделу или, другачије речено, територијалну организацију власти. Територијално уређење власти подразумева поделу на уже административно-политичке области са мањим или већим степеном самоуправе.

Данас је већина држава у свету организована у мањој или већој мери по принципу *децентрализације*. На том принципу почива и управно-политички систем Србије. Овај принцип подразумева да се део послова власти (и управе) са централних органа власти преноси на регионалне и локалне органе.

Децентрализација представља такав принцип територијалне организације власти према ком се неке функције и надлежности државе преносе из центра у локалне и регионалне, релативно аутономне органе власти са извесним степеном самоуправе. Овлашћења која се преносе на локалне и регионалне органе су углавном локалног карактера и везана су за потребе локалног становништва: образовање, здравство, социјална заштита, спорт и култура. Предности децентрализоване структуре одлучивања су: 1) већа осетљивост на локалне потребе; 2) боље задовољавање различитих потреба становништва; 3) већа делотворност власти; 4) веће учествовање грађана у управљању друштвом 5) већа слобода с обзиром на то да плурализам овлашћења и нивоа власти онемогућава њену концентрацију у мало руку и злоупотребу.

У Србији је примењена територијална децентрализација која подразумева неколико нивоа преношења послова са државе на јединице локалне самоуправе и на јединице регионалне самоуправе. Покрајинска аутономија и локална самоуправа уживају уставну и правну заштиту од непримерених акција државних органа или прекорачења надлежности централних или виших органа власти.

Аутономне покрајине су дефинисане Уставом као аутономне територијалне заједнице основане Уставом, у којима грађани остварују право на покрајинску аутономију. Појмом **локална самоуправа** подразумева се право грађана и њихових локалних заједница да сами управљају јавним пословима који су од заједничког, општег и непосредног интереса за локално становништво. У јединицама локалне самоуправе грађани остварују право на локалну самоуправу непосредним учешћем у локалним пословима (зборови грађана, референдум, народна иницијатива) или преко слободно изабраних представника. Оснивање и укидање јединица локалне самоуправе, њена територија, границе и седиште уређују се посебним законом о територијалној организацији Републике. Јединице локалне самоуправе финансирају се из изворних прихода и из буџета Републике Србије.

ЦИЉ ЧАСА: Разумевање места и улоге Ученичког парламента за демократско функционисање друштва
Указивање на значај доброг информисања о Ученичком парламенту за његово функционисање
Упознавање са међународним и националним документима која су основ за оснивање Ученичког парламента у школама у Србији
Разумевање добробити које имају ученици, наставници, родитељи и локална заједница од оснивања Ученичког парламента

29.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Међународни и национални документи који гарантују право на удруживање ученика (Прилог 1/ за ученике)
- Добробити од оснивања Ученичког парламента за ученике (Прилог 2 / за ученике)
- Добробити од оснивања Ученичког парламента за наставнике (Прилог 3 / за ученике)
- Добробити од оснивања Ученичког парламента за родитеље (Прилог 4 / за ученике)
- Добробити од оснивања Ученичког парламента за локалну заједницу (Прилог 5 / за ученике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

15 минута

Активност:
Ученички парламент

Када чујете израз УЧЕНИЧКИ ПАРЛАМЕНТ, шта вам прво пада на памет? Наставник/ца записује одговоре ученика и даје коментар да постоји много тога што се везује за тај облик активности ученика у школи и да је потребно знати шта је од тога тачно, а шта нетачно. Наставник/ца подстиче разговор следећим питањима и тврдњама:

- Да ли се Ученички парламент може организовати од петог разреда?
- Ученици имају право да организују парламент, али да ли имају знања и умења?
- Давањем више права ученицима умањују се права наставницима.
- У оквиру Ученичког парламента могу се решити сви школски проблеми.
- Парламент даје ученицима слободу да раде шта они хоће.
- Да ли у раду Парламента могу учествовати само најбољи ученици?
- Одлуке које доносе ученици у Парламенту само су у њиховом интересу.
- Каква је веза између Ученичког парламента и изборног предмета *Грађанско васпитање*?

Наставник/ца резимира разговор наводећи следеће:

Што се Ученичког парламента тиче, изузетно је важно да сви учесници у школи, а не само ученици, знају све потребне чињенице о том облику активности ученика у седмом и осмом разреду основне школе.

15 минута

Активност:
Правни оквир за удруживање ученика

Наставник/ца наводи да увођење Ученичког парламента у школе има своје утемељење у неким документима који гарантују право младих на удруживање и учешће у доношењу одлука које су од значаја за њих. Ученици се подстичу да сами наведу што више међународних и националних документа који омогућавају рад Ученичког парламента у школи. Допунити одговоре ученика подацима из Прилога 1.

Подела ученика у групе. Свака група добија Прилог 1. Све групе имају исти задатак: да одреде кључне речи помоћу којих се може дефинисати Ученички парламент. Размена одговора у великој групи. На паноу требало би да се нађу следеће речи: *закон, формална институција, демократија, удруживање, ученици, заступање интереса, доношење одлука, учешће...*

Затим ученици уз помоћ наставника/це формулишу одговор на питање: Шта је Ученички парламент?

Одговор: *Ученички парламент је законом загарантована формална институција која ученицима омогућава демократски начин удруживања ради заступања интереса свих ученика у школи, као и учешће ученика у доношењу одлука које се непосредно њих тичу.*

15 минута

Активност:

Добробити од Ученичког парламента

Подела ученика у 4 групе.

Прва група добија 5 добробити за ученике од Ученичког парламента (Прилог 2), са задатком да их поређају од најзначајније ка мање значајној.

Друга група добија 5 добробити за наставнике од Ученичког парламента (Прилог 3), са задатком да их поређају од најзначајније ка мање значајној.

Трећа група добија 5 добробити за родитеље од Ученичког парламента (Прилог 4), са задатком да их поређају од најзначајније ка мање значајној.

Четврта група добија 5 добробити за локалну заједницу од Ученичког парламента (Прилог 5), са задатком да их поређају од најзначајније ка мање значајној.

Представници група кратко презентују како су урадили своје задатке и које су проблеме у току рада имали.

Наставник/ца се у резимеу не бави редоследом добити које су групе навеле већ тешкоћама које су имале у току рада. Указује на разумевање за несугласице које су се јавиле између чланова група јер је немогуће наведене добробити на логичан начин рангирати будући да су све једнако важне и вредне за живот у демократском друштву.

МЕЂУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ ДОКУМЕНТИ КОЈИ ГАРАНТУЈУ ПРАВО УЧЕНИЦИМА НА УДРУЖИВАЊЕ И УЧЕШЋЕ У ДОНОШЕЊУ ОДЛУКА**Конвенција о правима детета**

Усвојена на Генералној скупштини Уједињених нација 1989. године. Савезна Република Југославија ју је ратификовала 1990. године, а Република Србија је преузела све обавезе из тог међународног уговора.

Члан 12.

Дете има право на слободно изражавање сопственог мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу.

Члан 13.

Дете има право да слободно изражава своје погледе, да тражи, прима и саопштава информације и идеје свих врста и на разне начине, без обзира на границе.

Члан 14.

Држава ће поштовати право детета на слободу мисли, савести и вероисповести и право и обавезу родитеља да их у томе усмеравају.

Члан 15.

Деца имају право на слободу удруживања и слободу мирног окупљања.

Универзална декларација о људским правима

Усвојена на Генералној скупштини Уједињених нација 1948. године. Представља најшире прихваћен документ из области људских права, који наглашава неотуђивост сваког људског бића.

Члан 19.

Свако има право на слободу мишљења и изражавања, што обухвата и право да не буде узнемираван због свог мишљења, као и право да тражи, прима и шири обавештења и идеје било којим средствима и без обзира на границе.

Члан 20.

Свако има слободу мирног окупљања и удруживања. Нико се не може приморати да припада неком удружењу.

**Конвенција за заштиту људских права и основних слобода
(Европска конвенција о људским правима)**

Донета у оквиру међународне организације Савет Европе 1950. године, заснива се на принципима Универзалне декларације о људским правима и могу је потписати само чланице Савета Европе.

Члан 10.

Имате право да одговорно кажете и напишете шта мислите као и да дате и примате информације од других људи.

Члан 11.

Имате право да учествујете у мирним скуповима и оснивањима или придруживању удружењима.

Устав Републике Србије гарантује ова права у односу на све грађане, а не садржи посебне гаранције, нити забране у односу на децу.

Закон о основама система образовања
(Службени гласник РС бр. 62/2003)

Члан 56.

Седницама школског одбора присуствује и учествује у њиховом раду представник Ученичког парламента.

Члан 95.

Права детета и ученика остварују се у складу са потврђеним међународним уговорима, овим и посебним законима, а установа је дужна да обезбеди њихово остваривање.

Члан 98.

У последња два разреда основне школе и у средњој школи може да се организује Ученички парламент ради:

1. давања мишљења
2. разматрања односа и сарадње ученика и наставника, васпитача или стручног сарадника
3. обавештавања ученика о питањима од посебног значаја за њихово школовање.

Парламент чине по два представника сваког одељења у школи.

Парламент се бира сваке школске године и има председника.

Програм рада Парламента саставни је део годишњег програма рада школе.

Ученички парламенти школа могу да се удруже у заједницу ученичких парламената.

ПРИЛОГ 2 / за ученике

29.
ЧАС

ДОБРОБИТИ ОД ОСНИВАЊА УЧЕНИЧКОГ ПАРЛАМЕНТА ЗА УЧЕНИКЕ

- остваривање права гарантованих међународним и националним документима
- прихватање права и одговорности
- уважавање личности ученика
- искуство тимског рада
- могућност утицаја на одлуке од значаја за ученике

ПРИЛОГ 3 / за ученике

29.
ЧАС

ДОБРОБИТИ ОД ОСНИВАЊА УЧЕНИЧКОГ ПАРЛАМЕНТА ЗА НАСТАВНИКЕ

- смањивање одговорности и подела обавеза
- боља сарадња са ученицима
- упознавање са потребама ученика
- успешније решавање неких проблема ученика
- веће задовољство радом и животом у школи

ПРИЛОГ 4 / за ученике

29.
ЧАС

ДОБРОБИТИ ОД ОСНИВАЊА УЧЕНИЧКОГ ПАРЛАМЕНТА ЗА РОДИТЕЉЕ

- одговорна деца која су свесна својих могућности
- боље идентификовање потреба деце
- мање конфликтних ситуација
- боља комуникација и сарадња
- активно укључивање у школски процес

ПРИЛОГ 5 / за ученике

29.
ЧАС

ДОБРОБИТИ ОД ОСНИВАЊА УЧЕНИЧКОГ ПАРЛАМЕНТА ЗА ЛОКАЛНУ ЗАЈЕДНИЦУ

- лакше упознавање са потребама ученика и адекватно прилагођавање локалних акција тим потребама
- лакша и боља информисаност о животу у школи
- боља расподела наменских средстава (новац намењен образовању)
- могућност двосмерне комуникације ради остваривања заједничких циљева
- валитет рада у школи се побољшава, чиме се побољшава квалитет живота у локалној заједници

ЦИЉ ЧАСА:

Приближавање ученицима институције Ученички парламент кроз њено оснивање и рад
 Препознавање значаја избора представника за Ученички парламент
 Упознавање с основним корацима у образовању Ученичког парламента
 Упознавање с правилима и процедурама које су од значаја за успешан рад Ученичког парламента

30.
ЧАС

ПРИЛОЗИ ЗА РАД

- Основни кораци приликом оснивања Ученичког парламента (Прилог 1 / за ученике)
- Основни кораци приликом оснивања Ученичког парламента (Прилог 2 / за наставнике)

ОПИС АКТИВНОСТИ

15 минута

Активност:

Избор за Ученички парламент

Наставник/ца наводи да су избори за представнике у Ученичком парламенту први корак у оснивању те институције. Ученици треба да слободним навођењем у великој групи одреде:

- Како треба да се спроведе избор?
- Колико представника треба да има свако одељење?
- Које су особине кандидата битне за њихов избор?

Наставник/ца бележи одговоре ученика и уколико нешто недостаје, додаје:

- Избори треба да се остваре тајним гласањем, и то на основу општег, слободног, једнаког и непосредног права на избор
- Два представника
- Активизам, доказана одговорност, поседовање знања и вештина у заступању интереса ученика, углед који има међу ученицима, али и професорима...

Ученике треба навести да сами одреде зашто су избори представника врло важни за даљи рад Ученичког парламента. Наставник/ца треба да нагласи да избори, њихов начин спровођења и њихова демократичност у великој мери одређују рад и даљи развој те институције.

10 минута

Активност:

Основни кораци приликом оснивања Ученичког парламента

Ученици добијају листу кључних појмова везаних за оснивање Ученичког парламента, с леве стране и листу објашњења тих појмова, са десне стране. Задатак сваког ученика је да повеже леву и десну страну. (Прилог 1)

Наставник/ца даје тачне одговоре (Прилог 2), а ученици сами проверавају колико су успешно одговорили. Уколико има неких нејасноћа у вези с наведеним појмовима, наставник/ца даје додатна појашњења.

20 минута

Активности:

Елементи ефикасног Ученичког парламента

Наставник/ца упознаје ученике са радом Ученичког парламента, који се одвија кроз одржавање седница и активности радних група. Ученици се деле у парове и сви имају исти задатак: да наведу све што сматрају да је важно за успешан рад седница и радних група. Парови треба да раде на задатку највише 10 минута.

Ученици представљају своје одговоре, а наставник/ца их бележи. Било би добро да се на том попису нађу: добро припремљен дневни ред; унапред дефинисано колико често се одржавају седнице и колико дуго трају; поштовање сатнице; добра организација рада – ефикасност; добро вођен записник; вођење дискусије; вештина комуницирања; тимски рад; демократске процедуре у доношењу одлука; планирање активности; јавно заступање.

Наставник/ца резимира ову активност истичући да су све то важни елементи који треба да обезбеде да Ученички парламент буде форум за изношење и расправу одређених предлога и решења, а не арена за неаргументоване наступе, промоцију појединаца и бескорисно трошење времена.

ОСНОВНИ КОРАЦИ У ОБРАЗОВАЊУ УЧЕНИЧКОГ ПАРЛАМЕНТА

Спојити леву и десну страну

1. ОСНИВАЧКА СЕДНИЦА

А. Прво заседање парламента на којем је прва тачка дневног реда избор функционера

2. РАДНЕ ГРУПЕ

Б. Документ којим се дефинишу питања од значаја за рад Парламента

3. ПРАВИЛНИК РАДА

В. План којим се дефинишу основни проблеми на којима ће Парламент радити

4. I ПЛЕНАРНО ЗАСЕДАЊЕ

Г. Конституисање Парламента

5. ДНЕВНИ РЕД

Д. Неколико парламентарца ради на одређеном питању

6. АКЦИОНИ ПЛАН

Ђ. Попис тема о којима ће парламентарци расправљати на седници

ОСНОВНИ КОРАЦИ ПРИЛИКОМ ОСНИВАЊА УЧЕНИЧКОГ ПАРЛАМЕНТА

1. ОСНИВАЧКА СЕДНИЦА

Г

2. РАДНЕ ГРУПЕ

Д

3. ПРАВИЛНИК РАДА

Б

4. I ПЛЕНАРНО ЗАСЕДАЊЕ

А

5. ДНЕВНИ РЕД

Ђ

6. АКЦИОНИ ПЛАН

В

Напомена за наставника

Следећа три часа су намењена ученицима у чијој школи је основан Ученички парламент и који добро ради.

УЧЕНИЧКИ ПАРЛАМЕНТ У МОЈОЈ ШКОЛИ – I део
ЦИЉ ЧАСА: Утврђивање питања за процену успешности рада Ученичког парламента

31.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

25 минута

Активност:

Припрема питања за упитнике за процену успешности Ученичког парламента

Ученици се деле у две групе и у сарадњи са наставником/цом припремају упитнике. Једна група ради на припреми упитника намењеног ученицима који су учествовали у раду Ученичког парламента током те школске године, са циљем да се утврди којим су се темама бавили и које су проблеме и успехе имали у раду. Друга група ради на припреми упитника за остале ученике који нису учествовали у раду парламента, са циљем да се утврди да ли знају којим темама се парламент бавио и да ли су осетили неке резултате његовог рада.

10 минута

Активност:

Провера адекватности припремљених питања

Провера припремљених питања (колико су питања јасна, недвосмислена, сврсисходна,...)
– рад у великој групи.

10 минута

Активност:

Припрема питања за упитнике за процену успешности рада Ученичког парламента

Израда коначне верзије упитника.

До следећег часа ученици треба да попуне упитник са што више испитаника.

ОПИС АКТИВНОСТИ

25 минута

Активност:

Извештавање о успешности рада Ученичког парламента

Извештавање ученика о добијеним одговорима према следећим критеријумима:

- а) теме којима се Ученички парламент бавио
- б) тешкоће које је у свом раду имао Ученички парламент
- в) успехе које је у свом раду имао Ученички парламент
- г) ниво обавештености (одличан/средњи/слаб/) о раду Ученичког парламента међу ученицима који нису укључени у његов рад
- д) степен задовољства радом Ученичког парламента међу ученицима који јесу и који нису укључени у његов рад

20 минута

Активност:

Анализа успешности рада Ученичког парламента

Издајање на пану најважнијих резултата истраживања и одабир особе која ће на основу добијених одговора написати писани извештај.

Домаћи задатак: ученици треба да размисле о темама којима се Ученички парламент није бавио, а било би занимљиво или потребно за унапређење живота у школи.

УЧЕНИЧКИ ПАРЛАМЕНТ У МОЈОЈ ШКОЛИ – III део
ЦИЉ ЧАСА:
Избор тема којима би се могао бавити Ученички парламент

33.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

10 минута

Активност:

Израда шире листе тема којима би се могао бавити
Ученички парламент

Пописивање већег броја тема којима се Ученички парламент није бавио, а било би занимљиво/потребно – рад у великој групи техником вртлог идеја.

10 минута

Активност:

Одабир три теме

Избор три теме, по демократској процедури која је ученицима позната из програма Грађанског васпитања за 5. и 6. разред.

10 минута

Активност:

Припрема образложења за изабране теме

Подела ученика у 3 групе према склоностима, од којих свака има задатак да напише кратко образложење за једну тему.

15 минута

Активност:

Припрема образложења за изабране теме

Представници група читају образложење за теме које су припремили. Кратка дискусија о образложењима и, уколико је потребно, њихова допуна или преформулисање.

Одабир ученика који ће припремити коначну верзију листе тема с образложењем и доставити је Ученичком парламенту.

Напомена за наставника

Следећа три часа су намењена ученицима у чијој школи није основан Ученички парламент или је основан али не ради добро.

УЧЕНИЧКИ ПАРЛАМЕНТ У МОЈОЈ ШКОЛИ – I део

ЦИЉ ЧАСА: Израда упитника за утврђивање разлога зашто Ученички парламент није основан или, ако је основан, зашто не ради добро

31.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

15 минута

Активност:

Припрема питања за упитнике

Подела ученика у 4 групе. Свака група припрема питања за једну циљну групу (ученици, наставници, директор, стручна служба) са циљем да се утврди зашто није основан Ученички парламент или, ако је основан, зашто не ради.

15 минута

Активност:

Провера адекватности припремљених питања

Провера припремљених питања (колико су питања јасна, недвосмислена, сврсисходна...) – рад у великој групи.

15 минута

Активност:

Припрема питања за упитнике

Израда коначне верзије упитника.

До следећег часа ученици треба да попуне упитник са што више испитаника.

УЧЕНИЧКИ ПАРЛАМЕНТ У МОЈОЈ ШКОЛИ – II део
ЦИЉ ЧАСА: Утврђивање разлога зашто у школи није
основан Ученички парламент или је основан али не
ради добро

32.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

25 минута

Активност:

Извештавање о узроцима непостојања / нефункционисања
Ученичког парламента

Попис добијених одговора из упитника на паноу – рад у великој групи.

20 минута

Активност:

Анализа узрока непостојања / нефункционисања
Ученичког парламента

Рад у великој групи – издвајање на паноу најважнијих резултата истраживања који се односе на разлоге зашто није основан Ученички парламент или, ако је основан, зашто није радио. Одабир особе која ће на основу добијених одговара написати писмени извештај.

Домаћи задатак: ученици треба да размисле о иницијативи за оснивање Ученичког парламента / о активностима за унапређивање његовог рада.

УЧЕНИЧКИ ПАРЛАМЕНТ У МОЈОЈ ШКОЛИ – III део
ЦИЉ ЧАСА: Иницијативе за оснивање Ученичког парламента
/ идентификација активности којима се може
унапредити рад Ученичког парламента

33.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

30 минута

Активност:
Писање образложења

Припрема иницијативе за оснивање Ученичког парламента – писање образложења тог предлога (правни оквир, добити, неопходни кораци у оснивању...). / Попис активности за које се процењује да могу унапредити рад Ученичког парламента и писање образложења.

15 минута

Активност:
Покретање иницијативе

Иницијатива за оснивање Ученичког парламента доставом образложења управи школе / Покретање иницијативе за унапређење рада Ученичког парламента доставом листе активности на релевантна места.

Ученици који су изабрани на часу посвећеном демократским правилима и процедурама, односно демократском поступку избора представника представљају овлашћене представнике ученика који су покренули иницијативу.

ЦИЉ ЧАСА: Идентификовање кључних појмова који су током године обрађени на часовима ГВ

34.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

30 минута

Активност:
Најзначајнији појмови

Наставник подели ученике у мање групе и замоли их да се сете о чему су све учили у овој години, а затим да наведу који су то кључни појмови које би они издвојили. Задатак сваке групе је да на великом папиру напише листу појмова, одреде представника који ће потом листу представити осталим ученицима. Кад то групе обаве, наставник резимира и допуњава још неким појмовима ако је то потребно.

15 минута

Активност:
Прављење заједничке листе

Полазећи од свих појмова, наставник заједно са ученицима прави коначну листу појмова који ће ући у речник – појмовник ГВ за 7. разред. То записују на великом папиру и наставник их обавештава да ће се тиме бавити следећег часа.

Напомена за наставника

Наставник може да замоли ученике да следећег часа донесу речнике, енциклопедије... у којима се могу наћи значења датих појмова.

ЦИЉ ЧАСА: Израда речника појмова ГВ

35.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

30 минута

Активност:
Израда речника

Наставник подели ученике у групе и подели им одређени број појмова тако да сви појмови са листе буду заступљени.

Задатак за групе је да, користећи досадашња знања, напишу значење сваког појма.

15 минута

Активност:
Представљање појмова

Ученици представљају појмове и стављају их на видно место у учионици. Уколико има времена, речник могу украсити цртежима, бојама...

ЦИЉ ЧАСА:

Вредновање корисности стечених знања и вештина

36.
ЧАС

ОПИС АКТИВНОСТИ

15 минута

Активност:
Научио/ла сам...

Наставник замоли ученике да свако за себе напише на цедуљи одговор на питање:
Поносан/на сам што сам у току овог предмета научио/ла _____
(једна ствар на једној цедуљи).

Цедуље стављају у припремљену кутију.

25 минута

Активност:
Разврставање цедуља

Наставник подели ученике у групе и свакој групи даје приближно исти број цедуља.
Задатак за групе је да систематизују цедуље и да то презентују осталим ученицима.
Наставник резимира рад ученика и истиче корисност стечених знања и вештина.

5 минута

Активност:
Игрица за крај

Замислите неки занимљив начин срдачног поздрављања и поздравите се са што више ваших другара.
На пример:

- страсно руковање
- тапшање по рамену
- загрљај
- баци коску
- махни руком
- пошаљи пољубац

Издавач: Министарство просвете, Република Србија

За издавача: Др Зоран Лончар, министар просвете

Ауторке:

Смиљана Грујић

Мирјана Тркуља

Елеонора Влаховић

Наташа Ђуричић

Консултанти:

Проф. др Илија Вујачић, Факултет политичких наука, Београд

Проф. др Чедомир Чупић, Факултет политичких наука, Београд

Ивана Копривица, Покрајински завод за социјалну заштиту, Нови Сад

Марија Петровић, Центар за права детета, Београд

Корице: Иван Валенчак

Припрема: Малиша Вучковић

Лектура: Мара Биљетина

Штампа: уиТОРаg, Футошки пут 40б, Нови Сад